

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Διαδικτυακής ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ

Με ΘΕΜΑ:

*«Περιβαλλοντική Εκπαίδευση:
εμπειρία, δυσκολίες, προοπτικές»*

ΚΥΡΙΑΚΗ 5 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2026

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΑΣ

Διαδικτυακή ΕΚΔΗΛΩΣΗ

Με ΘΕΜΑ:

**«Περιβαλλοντική Εκπαίδευση:
εμπειρία, δυσκολίες, προοπτικές»**

ΚΥΡΙΑΚΗ 5 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2026

Εισηγητές:

- **Βασίλης Μπέλος**, Επ. Καθηγητής της Πολυτεχνικής Σχολής Ξάνθης του ΔΠΘ.
- **Κώστας Σκορδούλης**, Ομ. Καθηγητής, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης (ΠΤΔΕ), ΕΚΠΑ
- **Μαίρη Δημοπούλου**, τ. υπεύθυνη Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Εκπαιδευτικός
- **Σίσυ Πλακονούρη**, πρ. υπεύθυνη ΚΠΕ Καλαμάτας, Εκπαιδευτικός
- **Φώτης Ποντικάκης**, υπεύθυνος ΚΕΠΕΑ/ΚΠΕ Βάμου Κρήτης, Εκπαιδευτικός

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Σ. ΜΑΡΙΝΗΣ): Συναδέλφισσες και συνάδελφοι καλησπέρα σε όλες και όλους. Καλό απόγευμα Κυριακής, 5 Απριλίου, συνεχίζουμε τις διαδικτυακές εκδηλώσεις της Ομοσπονδίας στο πλαίσιο των δράσεων ενάντια στην εσωτερική και εξωτερική αξιολόγηση μέσω των ενιαίων κειμένων της ΔΟΕ.

Είμαστε εδώ σταθεροί στο ραντεβού μας, είναι η 7η διαδικτυακή εκδήλωση σήμερα αυτή που πραγματοποιούμε, και σήμερα προσεγγίζουμε ένα θέμα που για πρώτη φορά το εντάσσουμε σε αυτές τις δράσεις της Ομοσπονδίας, το θέμα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, της τόσο, θα μου

επιτρέψετε να πω, βασανισμένης έννοιας της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης από τον τρόπο που αξιοποιήθηκε και από τον τρόπο που αντιμετωπίστηκε όλα αυτά τα χρόνια, με το θέμα «Περιβαλλοντική εκπαίδευση: εμπειρία, δυσκολίες και προοπτικές».

Θέλουμε να ευχαριστήσουμε πάρα πολύ για τη συμμετοχή τους και τη στήριξη στις δράσεις της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας τον Βασίλη Μπέλο, Επίκουρο Καθηγητή της Πολυτεχνικής Σχολής Ξάνθης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, τον κ. Κώστα Σκορδούλη Ομότιμο Καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης και τους αγαπητούς συναδέλφους τη Μαίρη Δημοπούλου, τη Σίσσυ Πλακονούρη και τον Φώτη Ποντικάκη, που έχουν μία μεγάλη και μακρά εμπειρία στο κομμάτι της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, και με τη συμμετοχή τους στη σημερινή μας εκδήλωση θα φωτίσουν πλευρές και θα μας βοηθήσουν να ανοίξουμε αυτή τη συζήτηση και τον προβληματισμό.

Άρα λοιπόν νομίζω ότι μπορούμε να ξεκινήσουμε την εκδήλωσή μας. Θα ξεκινήσουμε με ένα βίντεο στο οποίο θα παρακολουθήσουμε την παρέμβαση του κ. Σκορδούλη, ο οποίος για προσωπικούς λόγους δεν μπορεί να είναι σήμερα μαζί μας, οπότε θα παρακολουθήσουμε σε πρώτη φάση την δική του τοποθέτηση με βίντεο και στην πορεία θα δώσουμε το λόγο για να ξεκινήσουν οι εισηγήσεις από τον κ. Βασίλη Μπέλο. Οπότε νομίζω ότι μπορούμε να ξεκινήσουμε με το βίντεο.

Προβολή video

Κ. ΣΚΟΡΔΟΥΛΗΣ: Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι, είναι ιδιαίτερη τιμή για εμένα που απευθύνομαι σε εκπαιδευτικούς που βρίσκονται καθημερινά στην πρώτη γραμμή της παιδαγωγικής πράξης, και θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τη ΔΟΕ που μου έδωσε αυτή την ευκαιρία σήμερα.

Η ομιλία μου σήμερα δεν επιδιώκει να σας παρουσιάσει έτοιμες συνταγές. Επιδιώκει να θέσει ερωτήματα και να προτείνει ένα νέο θεωρητικό πλαίσιο, που πιστεύω ότι απαιτείται για τη σημερινή εκπαιδευτική μας πρακτική.

Θα εξετάσουμε μαζί τους περιορισμούς της παραδοσιακής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, θα παρουσιάσω τις κεντρικές θέσεις μιας νέας οικολογικής θεωρίας και θα καταλήξω σε μία πρόταση, την ανάγκη στροφής

προς μια κριτική περιβαλλοντική εκπαίδευση, ως απαραίτητο αναπροσανατολισμό της σχολικής πράξης απέναντι στις πολλαπλές κρίσεις της εποχής μας.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση, η παραδοσιακή περιβαλλοντική εκπαίδευση, όπως εδραιώθηκε στα εκπαιδευτικά συστήματα από τη δεκαετία του '70 και εξής, έχει προσφέρει αναμφισβήτητα σημαντικό έργο: ευαισθητοποίηση απέναντι στη φύση, καλλιέργεια οικολογικής συνείδησης, ανάπτυξη περιβαλλοντικά υπεύθυνων πολιτών. Ωστόσο όμως, η κυρίαρχη κατεύθυνσή της παραμένει προσηλωμένη σε ένα ατομοκεντρικό παράδειγμα.

Η αλλαγή της συνείδησης, σύμφωνα με αυτή τη λογική, επέρχεται μέσω της μεταβολής ατομικών συμπεριφορών και στάσεων. Αυτή η προσέγγιση παρουσιάζει ένα θεμελιώδες θεωρητικό έλλειμμα: αποσιωπά την κοινωνική και πολιτικοοικονομική διάσταση της οικολογικής κρίσης.

Αντιμετωπίζει δηλαδή το πρόβλημα, ως πρόβλημα ατομικής ηθικής, αυτό που είναι στην ουσία ένα δομικό πρόβλημα του τρόπου παραγωγής και οργάνωσης της κοινωνίας.

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να ασκήσουμε κριτική και στο κυρίαρχο διεθνές πλαίσιο που διαμορφώνει σήμερα τον εκπαιδευτικό προσανατολισμό, τους στόχους βιώσιμης ανάπτυξης του Ο.Η.Ε. και ειδικότερα τον στόχο 4 για την εκπαίδευση.

Παρά την αναμφίβολη συμβολή τους στο να θέσουν το περιβάλλον και την ισότητα στην παγκόσμια ατζέντα, οι στόχοι του Ο.Η.Ε. λειτουργούν εντός και όχι ενάντια στη λογική της καπιταλιστικής ανάπτυξης. Η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει ότι η διαρκής οικονομική μεγέθυνση, είναι συμβατή με την οικολογική ισορροπία.

Αυτή η παραδοχή αμφισβητείται έντονα στη σύγχρονη κριτική οικολογική βιβλιογραφία. Με άλλα λόγια, το να προσανατολίζουμε την εκπαίδευση αποκλειστικά γύρω από τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης του Ο.Η.Ε., κινδυνεύει να αναπαράγει έναν τεχνοκρατικό εκπαιδευτικό λόγο, που διαχειρίζεται την κρίση χωρίς να τη θέτει υπό αμφισβήτηση.

Η εκπαίδευση, κατά τη γνώμη μου, οφείλει να κάνει ακριβώς το αντίθετο: να αμφισβητεί.

Η οικολογική κρίση εκδηλώνεται σε πολλαπλά επίπεδα: κλιματική αλλαγή, κατάρρευση της βιοποικιλότητας, ερημοποίηση, ρύπανση

υδάτων και εδαφών, εξάντληση ενεργειακών αποθεμάτων. Οι εκφάνσεις αυτές δεν είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους, συνδέονται με μία κοινή αιτιολογική ρίζα.

Εδώ επιθυμώ να επισημάνω μία διάσταση που συχνά παραλείπεται από τον εκπαιδευτικό λόγο για το περιβάλλον: τον πόλεμο ως μορφή οικολογικής καταστροφής. Η σύγκρουση στη Μέση Ανατολή, η οποία προκαλεί ανησυχία σε εκατομμύρια ανθρώπους παγκοσμίως και ασφαλώς και στους ίδιους τους μαθητές και τις μαθήτρίες μας, δεν είναι μόνο μία ανθρωπιστική καταστροφή. Είναι και οικολογική.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις, η καταστροφή υποδομών, η χρήση εκρηκτικών και βαρέων όπλων αφήνουν βαθιά οικολογικά αποτυπώματα. Ρύπανση του εδάφους και των υπόγειων υδάτων, καταστροφή γεωργικής γης, εκπομπές ρύπων τεράστιας κλίματος.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις ερευνητικών φορέων, ο αμερικανικός στρατός είναι ένας από τους μεγαλύτερους θεσμικούς ρυπαντές παγκοσμίως. Και ο πόλεμος στη Μέση Ανατολή, πρωτύτερα στη Γάζα και τώρα στο Ιράν, σύμφωνα με ανεξάρτητες εκτιμήσεις, έχει ήδη αφήσει οικολογικές επιπτώσεις που θα χρειαστούν δεκαετίες για να αποκατασταθούν, εάν ποτέ αποκατασταθούν.

Η ερώτηση λοιπόν που πρέπει να θέτουμε και στις τάξεις μας είναι: μπορούμε να μιλάμε για οικολογία, χωρίς να μιλάμε για ειρήνη; Μπορούμε να μιλάμε για κλιματική δικαιοσύνη, χωρίς να αναφερόμαστε στις γεωπολιτικές συγκρούσεις και τα συμφέροντα που τις τροφοδοτούν; Η απάντηση, κατά τη γνώμη μου, είναι αρνητική.

Σε αυτό το πλαίσιο, αυτό με το οποίο έχουμε ασχοληθεί τα τελευταία χρόνια, η οικοσυστημική θεωρία, προσφέρει ένα από τα πιο συνεκτικά αναλυτικά εργαλεία για την κατανόηση της οικολογικής κρίσης στην πολιτικοοικονομική της διάσταση.

Συγκεκριμένα, ο Αμερικανός θεωρητικός James Richard O'Connor διατύπωσε τη θεωρία της δεύτερης αντίφασης του καπιταλισμού. Πέραν της κλασικής μαρξιστικής αντίφασης ανάμεσα σε κεφάλαιο και εργασία, αναδύεται μία δεύτερη αντίφαση ανάμεσα στον καπιταλισμό και τις φυσικές συνθήκες αναπαραγωγής του. Το κεφάλαιο, κατά την επέκτασή του, καταστρέφει τη φυσική βάση που το ίδιο προϋποθέτει.

Ο John Bellamy Foster επανεξέτασε τα γραπτά του Μαρξ υπό ένα οικολογικό πρίσμα και ανέπτυξε τη θεωρία της μεταβολικής ασυνέχειας. Ο βιομηχανικός καπιταλισμός διαρρηγνύει τον φυσικό μεταβολισμό ανάμεσα στην κοινωνία και τη φύση, αντλώντας από το φυσικό περιβάλλον, χωρίς να αποκαθιστά τις χαμένες ουσίες και ισορροπίες.

Αξιοσημείωτη επίσης είναι η πρόσφατη ακαδημαϊκή εργασία του Ιάπωνα θεωρητικού Kohei Saito, ο οποίος επεξεργάστηκε τα χειρόγραφα και τις σημειώσεις του Μαρξ από μία οικολογική προοπτική και ανέδειξε ότι ο ίδιος ο Μαρξ είχε στραφεί εντονότερα στα τελευταία χρόνια της ζωής του σε ζητήματα φύσης, αγροτικών κοινοτήτων και οικολογικής αποκατάστασης.

Τέλος, ο Michael Löwy, αντλώντας από την πρώιμη σχολή της Φρανκφούρτης και τη σκέψη του Walter Benjamin, προτείνει μία ρήξη με τη γραμμική αντίληψη της ιστορίας ως προόδου. Η τεχνολογική και παραγωγική μεγέθυνση δεν είναι αυτονόητα απελευθερωτική, μπορεί να αποτελεί τον μηχανισμό καταστροφής της ίδιας.

Σε αυτό το πνεύμα κινείται και η πρόσφατη συζήτηση για τον σοσιαλισμό και την αποανάπτυξη. Η ιδέα δηλαδή ότι μία οικολογικά δίκαιη κοινωνία απαιτεί συρρίκνωση της υπερπαραγωγής, αναδιανομή πόρων και ριζική αναθεώρηση των αναγκών, όχι διαρκή μεγέθυνση. Αυτή η προβληματική έρχεται σε άμεση αντίθεση με τον αναπτυξιακό πυρήνα των στόχων βιώσιμης ανάπτυξης του Ο.Η.Ε.

Και τέλος, δεν μπορούμε να αφήσουμε εκτός της ανάλυσής μας τον περιβαλλοντικό ρατσισμό και το ζήτημα της περιβαλλοντικής και κλιματικής δικαιοσύνης, τουτέστιν οι κοινότητες που φέρουν το μεγαλύτερο βάρος της οικολογικής υποβάθμισης δεν είναι τυχαίες. Είναι οι πιο φτωχές, οι πιο περιθωριοποιημένες. Η κατανομή της οικολογικής καταστροφής, ακολουθεί ταξικές και φυλετικές γραμμές.

Το ερώτημα λοιπόν που τίθεται αναπόφευκτα είναι: τι σημαίνουν όλα αυτά για έναν εκπαιδευτικό της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης; Σημαίνουν κατ' αρχάς μία αλλαγή στις ερωτήσεις που θέτουμε στην τάξη μας.

- Η παραδοσιακή περιβαλλοντική εκπαίδευση ρωτά: τι μπορώ να κάνω εγώ για να σώσω το περιβάλλον;

- Η κριτική περιβαλλοντική εκπαίδευση ρωτά: ποιος φέρει την κύρια ευθύνη για την οικολογική κρίση; Ποιος υποφέρει περισσότερο από αυτήν και ποιοι έχουν τη δύναμη να την αλλάξουν;

Ο Richard Kahn με το έργο του «Στην οικοπαιδαγωγική» αποδεικνύει ότι η κριτική οικολογική σκέψη μπορεί να καλλιεργηθεί από πολύ μικρή ηλικία, όχι με δογματική κατήχηση, αλλά με την παιδαγωγική του διαλόγου και της απορίας στο πνεύμα του Paulo Freire.

Ο Peter McLaren, χρησιμοποιώντας ως μελέτη περίπτωσης τον τυφώνα Κατρίνα στη Νέα Ορλεάνη, ανέδειξε πως μία περιβαλλοντική καταστροφή ,μπορεί να αποτελέσει παιδαγωγικό εργαλείο για την ανάλυση ταξικών και φυλετικών ανισοτήτων. Ποιοι εγκαταλείφθηκαν στη διάρκεια του τυφώνα, ποιοι διασώθηκαν και γιατί έγινε αυτό;

Αντίστοιχα, ο σημερινός πόλεμος στη Μέση Ανατολή, τον οποίο τα παιδιά βλέπουν, ακούν, αισθάνονται, μπορεί να αποτελέσει αφορμή για κριτικό διάλογο, για τη σύνδεση πολέμου, ενεργειακών πόρων, γεωπολιτικών συμφερόντων και οικολογικής καταστροφής.

Αυτό, δεν είναι πολιτικοποίηση της εκπαίδευσης με την αρνητική έννοια. Είναι εκπαίδευση για τον πραγματικό κόσμο.

Κλείνοντας, επιθυμώ να διατυπώσω την κεντρική μου θέση με σαφήνεια. Η παραδοσιακή περιβαλλοντική εκπαίδευση, ακόμα και στην εκδοχή της που αναφέρεται στους στόχους βιώσιμης ανάπτυξης του Ο.Η.Ε., παραμένει θεωρητικά ανεπαρκής για να ανταποκριθεί στο βάθος και την πολυπλοκότητα της σύγχρονης οικολογικής κρίσης. Διαχειρίζεται τα συμπτώματα, χωρίς να θέτει υπό αμφισβήτηση τις αιτίες.

Η κριτική περιβαλλοντική εκπαίδευση, εμπνεόμενη από τις οικοσοσιαλιστικές θεωρητικές αναζητήσεις και την παιδαγωγική παράδοση του Paulo Freire, προτείνει ένα διαφορετικό παράδειγμα: μία εκπαίδευση που δεν αρκείται στη μεταφορά γνώσεων και περιβαλλοντικών συμπεριφορών, αλλά καλλιεργεί κριτική συνείδηση απέναντι στις δομές που παράγουν την περιβαλλοντική αδικία.

Εκπαίδευση που συνδέει το οικολογικό με το κοινωνικό, το οικονομικό και το πολιτικό.

Τα παιδιά που εκπαιδεύουμε σήμερα, θα ζήσουν τις συνέπειες αποφάσεων που λαμβάνονται τώρα. Τους οφείλουμε όχι μόνο γνώση, αλλά

και τα εννοιολογικά εργαλεία για να κατανοήσουν, να αμφισβητήσουν και να μετασχηματίσουν τον κόσμο τους. Αυτή είναι η πρόκληση και η ευθύνη της εποχής μας. Σας ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Σ. ΜΑΡΙΝΗΣ): Να ευχαριστήσουμε πολύ τον κ. Σκορδούλη που, αν και δεν μπόρεσε να βρεθεί μαζί μας, τοποθετήθηκε με το συγκεκριμένο βίντεο και με τις συγκεκριμένες θέσεις, οπότε να τον ευχαριστήσουμε πολύ για τη συμμετοχή και τη συμβολή του και για την προσέγγιση που συνδέει τα ζητήματα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης με κοινωνικούς, οικονομικούς όρους, με τον τρόπο παραγωγής, με τα ζητήματα φυσικά του πολέμου, όπως ακούσαμε, και δίνει ένα διαφορετικό τρόπο προσέγγισης, μεθοδολογικά εργαλεία που μπορούν, νομίζω, και νομίζουμε να διευρύνουν τους ορίζοντες και τους τρόπους της παιδαγωγικής παρέμβασης.

Να προχωρήσουμε αμέσως δίνοντας το λόγο στον κ. Βασίλη Μπέλο, Επίκουρο καθηγητή της Πολυτεχνικής Σχολής Ξάνθης, και να τον ευχαριστήσουμε για τη συμμετοχή του στη σημερινή εκδήλωση. Είναι η πρώτη φορά που παίρνει μέρος σε εκδήλωση της Ομοσπονδίας και τον ευχαριστούμε πολύ. Κύριε Μπέλο, έχετε το λόγο.

Β. ΜΠΕΛΟΣ: Καλησπέρα σας. Σας ευχαριστώ και εγώ για την πρόσκληση, αν και προέρχομαι από τον χώρο των μηχανικών, είμαι στη τρίτοβάθμια εκπαίδευση και πραγματικά νομίζω ότι μου γεννιέται και εμένα ένα ενδιαφέρον να δω τον τρόπο προσέγγισης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στις χαμηλότερες βαθμίδες και το πώς φτάνουν σε εμάς.

Η δική μου ομιλία θα έχει λίγο πιο τεχνικό και στρατηγικό χαρακτήρα, δεν θα εστιάσει τόσο πολύ στην εκπαίδευση, αλλά νομίζω ότι είναι μία πτυχή η οποία θα σας φανεί και εσάς χρήσιμη, ούτως ώστε να δείτε πώς αυτά τα πράγματα εφαρμόζονται και στο κομμάτι της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Θα εστιάσω κατά κύριο λόγο στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στο ζήτημα της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και θα ξεκινήσω λίγο αξιοποιώντας το ομηρικό σχήμα της προοικονομίας, δίνοντας το ερώτημα και την απάντηση από την αρχή της ομιλίας για το αν η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ένας φιλοπεριβαλλοντικός οικολογικός σχηματισμός. Και θα πω πολύ άμεσα και γρήγορα ότι όχι, δεν είναι.

Διότι η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μία διακρατική συμμαχία, η οποία έχει αφ' ενός στόχο την προάσπιση των ιδιαίτερων συμφερόντων των μεγάλων επιχειρηματικών πολυεθνικών Ομίλων, οι οποίοι προφανώς ανήκουν στο τέλος και σε μία χώρα και στην άρχουσα τάξη της χώρας, και σε δεύτερο επίπεδο τη θωράκιση των ιδιαίτερων συμφερόντων των μελών κρατών και συνολικά ως ένα trust χωρών, απέναντι σε αντίστοιχες συμμαχίες, οι οποίες είναι ή ανταγωνιστικές ή «φιλικές» όπως είναι οι ΗΠΑ ή ο υπό διαμόρφωση ευρασιατικός άξονας.

Συνεπώς, αφού τοποθετήσουμε το πρόβλημα για το τι είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, όλες οι πολιτικές της που συμπυκνώνονται στη νομοθεσία με την ψήφιση διάφορων ντιρεκτίβων και οδηγιών διαμορφώνονται πάνω σε αυτούς τους δύο άξονες.

Αν θέλουμε λίγο να ταξινομήσουμε την περιβαλλοντική νομοθεσία, τις πιο σημαντικές οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κάνοντας και μία χρήση LLM -να το ομολογήσω εδώ- μπορούμε να δούμε αυτές τις επτά κατηγορίες, σίγουρα μία διαφορετική ταξινόμηση θα όριζε διαφορετικά τα πράγματα, αλλά νομίζω ότι είναι ένα καλό σημείο εκκίνησης.

Η νομοθεσία μπορεί να κινείται σε ντιρεκτίβες που αφορούν την προστασία φύσης και βιοποικιλότητας, το ορόσημο αυτής είναι η Natura 2000. Οι οδηγίες για τα νερά, όπως είναι η 2060, η οδηγία για τις πλημμύρες που είναι η 2007-60, οι οδηγίες για την ποιότητα του αέρα, οι οδηγίες για τα απόβλητα και την περίφημη κυκλική οικονομία, οι οδηγίες για την κλιματική αλλαγή και το εμπόριο ρύπων του διοξειδίου του άνθρακα, οι οδηγίες για την περιβαλλοντική αδειοδότηση των έργων και οι οδηγίες για τη βιομηχανική ρύπανση.

Για να δώσουμε εδώ τη μεγάλη εικόνα, πρέπει να πούμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση, σε αντίθεση με άλλες ανταγωνιστικές συμμαχίες, δεν έχει ορυκτά καύσιμα, ή μάλλον δεν έχει ορυκτά καύσιμα υψηλής απόδοσης, όπως είναι το πετρέλαιο ή το φυσικό αέριο, το οποίο είναι ένα μειονέκτημα απέναντι σε συμμαχίες ή χώρες οι οποίες έχουν τέτοιους φυσικούς πόρους.

Ταυτόχρονα, κάτι που δεν αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση μόνο, λόγω της υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου δημιουργούνται αυτό που λέμε λιμνάζοντα κεφάλαια, τα οποία δεν μπορούν να επενδυθούν με ικανοποιητικό ποσοστό κέρδους.

Ο ένας τρόπος για να αντιμετωπιστεί αυτό, είναι η τεχνητή απαξίωση υποδομών για το ξεπέραςμα της αναπόφευκτης επερχόμενης οικονομικής κρίσης. Είναι αυτό που θα λέγαμε καταστροφή παραγωγικών δυνάμεων.

Και το τρίτο μεγάλο στοιχείο που επίσης δεν αφορά μόνο την Ευρωπαϊκή Ένωση, ότι όλες αυτές οι πολιτικές αυτών των κρατών και των συμμαχιών είναι ότι στηρίζονται στο κυνήγι του κέρδους, το οποίο καρπώνονται οι λίγοι μεγάλοι επιχειρηματικοί όμιλοι.

Τι διαμορφώνει η έλλειψη ορυκτών καυσίμων στην Ευρωπαϊκή Ένωση; Διαμορφώνει την Ευρωπαϊκή Ένωση να πρωτοστατεί και να πρωτοπορεί στην περίφημη πράσινη μετάβαση, η οποία έχει κύριο όχημα την αντικατάσταση του ενεργειακού μείγματος με βάση τις λεγόμενες ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, η οποία Ευρωπαϊκή Ένωση με αυτόν τον τρόπο προσπαθεί να μετατοπίσει το μειονέκτημά της, δηλαδή την έλλειψη ορυκτών πόρων, απέναντι στους ανταγωνιστές της.

Τι σημαίνει αυτό πρακτικά; Ότι δαιμονοποιούνται οι εκπομπές του διοξειδίου του άνθρακα ως αέριο του θερμοκηπίου. Δηλαδή, επί της ουσίας δαιμονοποιούνται τα ορυκτά καύσιμα και προκρίνονται διάφορες μετεωρολογικές μεταβλητές, όπως είναι ο ήλιος, ο αέρας κλπ., ως πηγή ενέργειας. Τα περίφημα αιολικά, φωτοβολταϊκά.

Αυτό όμως, όλη αυτή η περιβαλλοντική φιλολογία, όλη αυτή η, το βάψισμα, το green washing όπως το λένε, δεν έχει να κάνει με το περιβάλλον, αλλά έχει να κάνει με τον ανταγωνισμό κρατών, ανταγωνισμό ενεργειακών κολοσσών και εν τέλει για το ίδιο το ενεργειακό μείγμα.

Διότι άμα πάμε στην ουσία του ζητήματος και δούμε το πόσο πράσινες είναι τελικά οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, θα δούμε ότι κατ' αρχάς υποβαθμίζεται η γη σε πολλαπλά επίπεδα. Για τις ανεμογεννήτριες αποψιλώνονται δάση, δεν προσγειώνονται από το πουθενά, υπάρχει μία ολόκληρη τεχνική διαδικασία για να μπορέσουν να εγκατασταθούν. Ενώ για τα φωτοβολταϊκά καταστρέφεται μεγάλο μέρος αγροτικών εκτάσεων και φυσικά δεν έχει λυθεί ακόμα -λόγω της μη γραμμικότητας του κλίματος- το πρόβλημα της αποθήκευσης της ενέργειας.

Γι' αυτό και βλέπουμε ότι οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας πάνε χέρι-χέρι με το φυσικό αέριο, ορυκτό καύσιμο, πάνε χέρι-χέρι με το να

καταστραφούν όλα τα ορεινά ρέματα της Ελλάδας και όχι μόνο, με τις περίφημες μονάδες αντλησιοταμίευσης, πάνε χέρι-χέρι με την παραγωγή μπαταριών, με τα πολλά περιβαλλοντικά ζητήματα. Και φυσικά ακούσαμε τώρα τελευταία και με το περίφημο σχέδιο Εύρυτος για την υποτιθέμενη λειψυδρία της Αθήνας, ότι ένα κομμάτι αυτής της ενέργειας θα κάνει και ασφαλίωση, λες και η Ελλάδα είναι κάποιο αραβικό πριγκιπάτο μες στην έρημο.

Πάνω σε αυτό το πλαίσιο διαμορφώνεται και ένα ολόκληρο αφήγημα. Ξεκίνησε ως κλιματική αλλαγή, πέρασε ως κρίση, κατέληξε ως κατάρρευση, υπάρχει δηλαδή ένα, μια κλιμάκωση στο ζήτημα της τρομοκρατίας της κοινής γνώμης, ότι αυξάνεται το διοξείδιο του άνθρακα λόγω ανθρωπογενούς δραστηριότητας, συνεπώς αυξάνεται η μέση θερμοκρασία της γης.

Άρα αυτό προκαλεί και μία περιβαλλοντική κατάρρευση, η οποία ονομάζεται ως κλιματική αλλαγή κλπ. Πώς αντιμετωπίζεται αυτό το ζήτημα; Τι μας λένε δηλαδή; Ότι ο επίσημος στόχος είναι η μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου και κατά βάση η μείωση των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα, η περίφημη απανθρακοποίηση.

Ποια είναι η πραγματικότητα; Αν θέλουμε να το δούμε το ζήτημα καθαρά επιστημονικά, το οποίο έχει και φιλοσοφικές προεκτάσεις, το κλίμα αλλάζει, αλλάζει και θα αλλάζει σε όλες τις κλίμακες και στο χώρο και στο χρόνο. Δεν τίθεται πουθενά και ποτέ κάποιο σημείο μηδέν, το οποίο είναι μία κανονικότητα, και με βάση αυτό το σημείο μηδέν ορίζουμε κάτι ως αλλαγή προς το καλό ή αλλαγή προς το κακό.

Η πραγματικότητα είναι ότι η κλιματική αλλαγή είναι οικονομικός όρος και όχι επιστημονικός και έτσι πρέπει να αντιμετωπίζεται.

Και όσον αφορά την περίφημη συναίνεση του 97% των επιστημόνων, την οποία θέλουν να μας την παρουσιάσουν σαν κάτι το αντικειμενικό και τεχνικά ουδέτερο, αυτό που έχουμε να πούμε είναι ότι κατά βάση μιλάμε για επιστημονικές Ενώσεις, οι οποίες συμμετέχουν σε όλο αυτό το παιχνίδι τρομοκρατίας, αλλά όχι με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά με κριτήριο την συνέχιση της κερδοφορίας των μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων.

Αν πάμε να δούμε τώρα -για να εξηγήσουμε και πόσο αυτό το πράγμα είναι αγορά επί της ουσίας, είναι business- την κατανομή των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε πέντε μεγάλους παραγωγικούς τομείς, δηλαδή την παραγωγή ηλεκτρισμού, τις μεταφορές, την αγροκτηνοτροφία, την ενέργεια που απορροφούν τα κτίρια και τις παραδοσιακές κατασκευές, θα δούμε ότι αυτό το πράγμα κατανέμεται περίπου με την παραγωγή ηλεκτρισμού και την κλασική βιομηχανία, έτσι όπως την ξέρουμε, δηλαδή ατσάλι, τσιμέντο κλπ., είναι πάνω από το 50% χωρίς οι υπόλοιποι τομείς να είναι και αδιάφοροι.

Για να δούμε σε κάθε ένα ποιος είναι ο στόχος και για να δούμε ότι όλα αυτά είναι business, ο βασικός στόχος τους είναι η διαμόρφωση αυτού που λέγεται μηδενικού ή και αρνητικού green premium. Τι είναι το green premium; Είναι η διαφορά στην τιμή ενός προϊόντος, το οποίο αν κατασκευαστεί με πράσινες τεχνολογίες ή αν κατασκευαστεί με συμβατικές τεχνολογίες. Και βέβαια το τι βαφτίζεται πράσινο είναι σχετικό, μπορούμε να κάνουμε στη συζήτηση αυτή την κουβέντα γιατί έχει αρκετό ενδιαφέρον.

Τι γίνεται επί της ουσίας; Τεχνητά απαξιώνονται οι υπάρχουσες υποδομές, οι υπάρχουσες τεχνολογίες και καταστρέφονται, με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων πεδίων κερδοφορίας.

Αν δούμε έναν-έναν από αυτούς τους τομείς, θα δούμε ότι όσον αφορά την παραγωγή του ηλεκτρισμού, είπαμε για τις ΑΠΕ που πάνε χέρι-χέρι με το φυσικό αέριο φυσικά, αλλά βλέπουμε ξαφνικά και ότι προκρίνεται η πυρηνική ενέργεια ξανά, η οποία τώρα βαφτίζεται πάλι πράσινη από τους ίδιους ανθρώπους, οι οποίοι κολλούσαν τα αυτοκολλητάκια με τον ήλιο που έλεγαν «πυρηνική ενέργεια, όχι ευχαριστώ». Οι ίδιοι πρωτοστατούν στο να ονομάσουν αυτό το μείγμα ενέργειας, ως πράσινο.

Στις κατασκευές, χωρίς να αλλάζει επί της ουσίας η τσιμεντοβιομηχανία και η μεταλλευτική βιομηχανία τον τρόπο παραγωγής τους, δηλαδή την τεχνολογία τους, αν διαμορφώσουν έργα αποθήκευσης διοξειδίου του άνθρακα και μπορέσουν να αντλήσουν διοξείδιο του άνθρακα σε υπόγεια κοιτάσματα -ένα τέτοιο έργο κατασκευάζεται αυτή τη στιγμή στον Πρίνο στη Θάσο, το οποίο έχει βρει και σύσσωμη την τοπική κοινότητα εκεί πέρα απέναντι- τότε αυτές οι βιομηχανίες, επειδή ακριβώς παράγουν διοξείδιο

του άνθρακα και θεωρείται ότι δεν εκπέμπουν αυτές πολύ, ξαφνικά βαφτίζονται ως πράσινες τεχνολογίες.

Στη γεωργία και στην κτηνοτροφία θα δούμε τα συνθετικά λιπάσματα και τη μείωση μεθανίου με την εισαγωγή στα τρόφιμα, σε αυτά που τρώνε οι αγελάδες, διάφορες ουσίες οι οποίες ακόμα δεν έχουν βρεθεί το τι κάνουν στα ζωντανά και οι οποίες μειώνουν την παραγωγή, την έκλυση μεθανίου.

Στις μεταφορές βλέπουμε τα περίφημα ηλεκτρικά αυτοκίνητα και όσον αφορά και τη χώρα μας οι ίδιοι άνθρωποι που καίνε τα το μαζούτ και έχουν τα πανάκριβα εισιτήρια κόπτονται για την πράσινη ναυτιλία.

Και όσον αφορά την ενέργεια των κτιρίων -κάτι που δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο, είναι διεθνές- όλοι όσοι έχουμε μπει στη λογική να ανακαινίσουμε κάποιο σπίτι, ξέρουμε ότι αυτό που προτείνεται, που προκρίνεται πάρα πολύ είναι οι αντλίες θερμότητας, ακριβώς επειδή υπάρχει πεδίο κερδοφορίας εκεί πέρα.

Αν θέλουμε να δούμε και ένα άλλο παράδειγμα για το πώς απαξιώνονται οι υποδομές, είναι και η πρόσφατη ψηφισμένη ντιρεκτίβα της Ευρωπαϊκής Ένωσης περί αποκατάστασης της φύσης, όπου προς το παρόν είναι κανονισμός, η οποία μας λέει ότι ως το 2030 τουλάχιστον το 20% των χερσαίων και θαλάσσιων περιοχών της Ένωσης θα αποκατασταθεί, ενώ στο 2050 όλα τα οικοσυστήματα που χρήζουν αποκατάστασης, δηλαδή περίπου 25.000 χλμ. θα αποκατασταθούν.

Ποια είναι η πραγματικότητα; Κανένας νοήμων άνθρωπος δεν πιστεύει ότι θα διαλυθεί το ιστορικό κέντρο του Παρισιού, της Ρώμης και του Λονδίνου για να βρει το φυσικό του περιβάλλον, ο Σηκουάνας, ο Τάμεσης και ο Τίβερης. Αυτό που θα γίνει είναι -όπως είπαμε και προηγουμένως- τεχνητή απαξίωση και καταστροφή παραγωγικών δυνάμεων και η δημιουργία ενός νέου πεδίου επενδύσεων για τους μεγάλους κατασκευαστικούς ομίλους, οι οποίοι από γκρι ξαφνικά θα βαφτιστούν και αυτοί πράσινοι.

Πάμε να δούμε και το ζουμί της όλης υπόθεσης, που είναι το κυνήγι του κέρδους από τους λίγους και μεγάλους επιχειρηματικούς ομίλους. Αν πάρουμε όλες τις κατηγορίες της περιβαλλοντικής νομοθεσίας που είδαμε και προηγουμένως, θα δούμε ότι πίσω από κάθε ντιρεκτίβα κρύβεται η

πλήρης εμπορευματοποίηση και η πλήρης προστασία των μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων.

Θα δούμε ότι στα νομοσχέδια για τη διαχείριση των δασών, το βασικό ζήτημα είναι ο χαρακτηρισμός των χρήσεων γης και η εμπορευματοποίηση της γης για επενδύσεις.

Θα δούμε ότι στα νομοσχέδια, στις οδηγίες για τη διαχείριση των εντατικών πόρων, όλα τα κείμενα διέπονται από την περιβόητη ανάλυση κόστους-οφέλους.

Θα δούμε ότι διαμορφώνεται ένα εμπόριο και χρηματιστήριο ρύπων, όπου κερδισμένοι είναι οι μεγάλοι επιχειρηματικοί όμιλοι, όπου αντί να λέμε «ο ρυπαίνων πληρώνει», αυτός που έχει τα λεφτά μπορεί και να ρυπαίνει.

Θα δούμε στη διαχείριση αποβλήτων ένα τεράστιο εμπόριο που διαμορφώνεται πάλι στη λογική κόστους-οφέλους, με τις τελευταίες πρόσφατες εξελίξεις, με την καύση των απορριμμάτων.

Και όσον αφορά την περίφημη περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων, θα δούμε ότι είναι καθαρά υποκριτική και έχουμε και ένα πολύ μεγάλο παράδειγμα όπως είναι ο ποταμός Αχελώος, ο οποίος όταν ήταν για χρόνια αίτημα της μικρομεσαίας αγροτιάς στη Θεσσαλία, το έργο αυτό θεωρήθηκε αντισυνταγματικό, αντιπεριβαλλοντικό και οτιδήποτε, ας πούμε, θεωρεί κανείς και από την Ευρώπη αλλά και από τα ελληνικά Δικαστήρια, αλλά όταν οι μεγάλοι επιχειρηματικοί όμιλοι θεώρησαν ότι αυτό διασφαλίζει ή ανοίγει νέα πεδία κερδοφορίας, όπως είναι η περίφημη έκθεση των Ολλανδών για την πλημμύρα του Daniel που αναμορφώνουν το θεσσαλικό κάμπο, ή όπως όταν είναι τώρα στο περίφημο σχέδιο Εύρυτος για τη λειψυδρία της Αθήνας που προτείνεται η εκτροπή του Αχελώου, τότε ξαφνικά αυτό το έργο θεωρείται μια χαρά περιβαλλοντικό.

Πριν κλείσω με τα συμπεράσματα, επειδή αναφέρθηκε και προηγουμένως και νομίζω μας απασχολεί όλους αυτό το ζήτημα και με τις τελευταίες εξελίξεις, οι οποίες κρατάνε χρόνια βέβαια, δεν είναι μόνο τον τελευταίο μήνα, θα πιάσουμε και την πτυχή του πολέμου και των περιβαλλοντικών καταστροφών.

Εδώ θα πούμε ότι κάθε πολεμική σύρραξη, ιδιαίτερα με τα σημερινά τεχνολογικά μέσα, έχει ως αποτέλεσμα, πέρα από οτιδήποτε άλλο,

τεράστιες περιβαλλοντικές καταστροφές. Κατ' αρχάς έχουμε τις προφανείς επιπτώσεις, όπου μιλάμε για την υποβάθμιση του εδάφους με τη μόλυνση του αέρα, με τα αέρια που εκλύονται από τις διάφορες πολεμικές ενέργειες και φυσικά του νερού, ενώ ταυτόχρονα έχουμε πολύ μεγάλες και εκτεταμένες καταστροφές δασικών εκτάσεων και οικοσυστημάτων.

Να υπενθυμίσω εδώ ότι από τις πιο μεγάλες πλημμύρες που έχουν καταγραφεί στην ανθρωπότητα δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιας μεγάλης καιτιγίδας, ήταν η καταστροφή των αναχωμάτων του Κίτρινου Ποταμού στο πλαίσιο του σινοϊαπωνικού πολέμου το 1938, όπου ήταν ένα πολεμικό σαμποτάζ και είχε ως αποτέλεσμα περίπου μισό εκατομμύριο θύματα μέσα σε δύο-τρεις μήνες.

Αλλά βέβαια, εκτός από τις άμεσες και προφανείς επιπτώσεις που όλοι καταλαβαίνουμε το τι σημαίνει πόλεμος και οικολογική καταστροφή, έχουμε και τις όχι και τόσο προφανείς. Κατ' αρχάς η ίδια η απώλεια των ανθρώπινων ζώων και η καταστροφή των υποδομών που φτιάχνει η ανθρώπινη κοινωνία, είναι μια μεγάλη περιβαλλοντική καταστροφή.

Δεν είναι μόνο το ότι μπορεί να εξαφανιστούν μια σειρά από είδη και οι φωλιές τους, αλλά και ο ίδιος ο άνθρωπος ο οποίος είναι κομμάτι της φύσης, και η ίδια η καταστροφή των υποδομών του, όπως είναι το νερό, οι μεταφορές και η κατοικία, οδηγεί σε τεράστια επισιτιστική και υγειονομική κρίση, με αποτέλεσμα τη δημιουργία πολλών θυμάτων.

Να θυμίσω ότι στις τελευταίες συγκρούσεις, στο πλαίσιο του πολέμου NATO-Ρωσίας στο έδαφος της Ουκρανίας, ανατινάχθηκε φράγμα στη Νόβα Καχόβκα, όπου είχε ως αποτέλεσμα χιλιάδες πληθυσμού να μην έχει νερό για αρκετό διάστημα, ενώ και τώρα στο το πλαίσιο του πολέμου στη Μέση Ανατολή, μία από τις βασικές απειλές είναι η καταστροφή και η ανατίναξη μονάδων αφαλάτωσης.

Συμπερασματικά, για να κλείσω και τη σημερινή διάλεξη, να πούμε κατ' αρχάς ότι η περιβαλλοντική υποβάθμιση, η μόλυνση, η ρύπανση σε έδαφος, αέρα και νερό, είναι πολύ πιο σημαντικό ζήτημα από την κλιματική μεταβλητότητα, όπως είναι κατά τη γνώμη μου ο πιο σωστός όρος για να αποτυπώσουμε αυτό που λέγεται κλιματική αλλαγή.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως και κάθε τέτοιου τύπου σχηματισμός, δε διέπεται από περιβαλλοντικές ανησυχίες, αλλά θωρακίζει τα

συμφέροντά της. Και όταν λέμε θωρακίζει τα συμφέροντά της, εννοούμε τα συμφέροντα των μεγάλων επιχειρηματικών ομίλων και όχι των λαών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το κυνήγι του κέρδους για τους επιχειρηματικούς ομίλους και η προστασία του περιβάλλοντος είναι δύο ασύμβατα πράγματα, δεν γίνεται να τα καλύψουμε και τα δύο ταυτόχρονα. Και κατά τη γνώμη μου, και να κλείσω με αυτό με ένα θετικό πρόσημο, ότι η ουσιαστική φιλοπεριβαλλοντική πολιτική προϋποθέτει έναν άλλο δρόμο ανάπτυξης: τον κεντρικό σχεδιασμό στο έδαφος της κοινωνικής ιδιοκτησίας, με γνώμονα τις κοινωνικές ανάγκες των πολλών και όχι τα κέρδη των λίγων και εκλεκτών. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Σ. ΜΑΡΙΝΗΣ): Εμείς ευχαριστούμε για την εξαιρετική, κατά τη γνώμη μου, εισήγηση και νομίζω για την πολύ ενδιαφέρουσα προσέγγιση και γύρω από τα θέματα της κλιματικής αλλαγής, πώς πίσω από ίσως πολλές φορές εύηχες λέξεις μπορεί να κρύβονται πολιτικές που υπηρετούν το κέρδος.

Επειδή είπε και ο κ. Μπέλος ότι έχει αρκετά τεχνικά χαρακτηριστικά η εισήγηση, νομίζω ότι παρ' όλα αυτά ήταν αρκετά κατανοητή, αποκαλυπτική σε αρκετά σημεία και μπορεί να δώσει και ερεθίσματα και για πλευρές που αφορούν την παιδαγωγική παρέμβαση και δράση.

Νομίζω ότι με βάση την κοινώς αποδεκτή αντίληψη για τη σχέση της οικονομίας, της πολιτικής και της εκπαίδευσης, μέχρι τώρα έχουμε μία εικόνα με βάση την προσέγγιση των εισηγητών για το ένα κομμάτι που αφορά την οικονομία, τους υλικούς όρους, το πολιτικό, το θεσμικό πλαίσιο που υπάρχει, οπότε νομίζω ότι είμαστε έτοιμοι, περνώντας στον πόλο της παιδαγωγικής πράξης, της εμπειρίας, από το πώς κατευθύνσεις, στοχεύσεις έρχονται να υλοποιηθούν μέσα στο σχολείο, να δούμε κατά πόσο πλευρές επιβεβαιώνονται από την παιδαγωγική πράξη ή όχι, ποια είναι η πείρα από την υλοποίηση των παιδαγωγικών, των περιβαλλοντικών προγραμμάτων στη χώρα μας μέχρι τώρα.

Νομίζω ότι δίνεται μία πολύ καλή πάσα για τις επόμενες τρεις ζωντανές και από την πράξη παρουσιάσεις που θα έχουμε. Οπότε, κα Δημοπούλου, έχετε το λόγο.

Μ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ: Καλησπέρα και από εμένα, ευχαριστώ πολύ για την πρόσκληση. Θα μοιραστώ μαζί σας μερικά στοιχεία που αφορούν το ρόλο του υπευθύνου περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, έτσι όπως εγώ τον έζησα αυτά τα

πολλά χρόνια που ήμουν υπεύθυνη περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην πρωτοβάθμια της Α' Αθήνας.

Επίσης θα προσπαθήσω να μοιραστώ μαζί σας την ανησυχία για την υποβάθμιση του ρόλου της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και την σταδιακή απαξίωση του θεσμού μέσα από τη μη αντικατάσταση πολλών συναδέλφων, οι οποίοι έχοντας τελειώσει τη θητεία τους, δεν έχουν αντικατασταθεί, όπως το ίδιο συμβαίνει και με τις παιδαγωγικές ομάδες των ΚΕΠΕΑ.

Ξεκινάω λοιπόν με μία αναφορά στην κλιματική κρίση ως εκπαιδευτική πρόκληση. Το ζήτημα της κλιματικής κρίσης δεν είναι μόνο περιβαλλοντικό ζήτημα, αλλά είναι μία βαθιά κοινωνική, πολιτισμική και παιδαγωγική πρόκληση και απαιτεί από το σχολείο να μετασχηματιστεί σε χώρο καλλιέργειας της κριτικής σκέψης. Μας είπε πάρα πολύ καλά ο κ. Σκορδούλης για τη σημασία της κριτικής περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, επίσης την καλλιέργεια ενεργού πολιτειότητας και συλλογικής δράσης. Και σε αυτό το πλαίσιο πιστεύουμε ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει σαν ένας μοχλός αλλαγής του σχολείου.

Σε αυτή τη διαφάνεια μπορούμε να δούμε πολύ συνοπτικά την ιστορική εξέλιξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, ξεκινώντας από τη δεκαετία του '80, που εισάγεται η περιβαλλοντική στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, επηρεασμένη από τις διεθνείς εξελίξεις, σε μία καινοτόμος προαιρετική εκπαιδευτική δραστηριότητα.

Περνάμε στη δεκαετία του '90, που θεσμοθετούνται τα σχολικά προγράμματα και δημιουργείται και ο θεσμός του υπευθύνου στις Διευθύνσεις εκπαίδευσης για να υποστηριχθεί αυτή η καινοτομία.

Ακολουθεί η περίοδος 2000-2010 που έχουμε μία ενίσχυση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μέσα από την ανάπτυξη και των θέσεων των υπευθύνων, αλλά και των ρόλων των δικτύων, αναδεικνύοντας έτσι τον παιδαγωγικό, εμπνευστικό και επιμορφωτικό ρόλο των υπευθύνων.

Και ακολουθεί η δεκαετία '10 με '20, που έχουμε την επιστημονική διεύρυνση προς την εκπαίδευση για την αειφορία, η οποία ενισχύεται με αυτόν τον τρόπο η διαθεματικότητα, η σύνδεση με την τοπική κοινωνία και η ανάγκη δικτύωσης και συνεργασιών.

Σήμερα έχουμε στο δωμάτιο τον ελέφαντα της κλιματικής κρίσης, που επαναπροσδιορίζει το ρόλο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και του υπευθύνου, και πιστεύουμε πως αυτός ο ρόλος πρέπει να είναι ένας ρόλος συντονιστής, μέντορα καθοδήγησης, ενός ρόλου καταλύτη και εκπαιδευτικού μετασχηματισμού.

Γιατί αυτός ο ρόλος είναι κρίσιμος; Γιατί μπορεί να υπερβεί το παραδοσιακό συντονιστικό ρόλο και να υποστηρίξει πραγματικά το μετασχηματισμό της σχολικής πράξης μέσα από παιδαγωγικό και διαμεσολαβητικό ρόλο, μέσα από την ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών, μέσα από την λειτουργία κομβικά των συνεργασιών και τη δημιουργία ενός φορέα αλλαγής κουλτούρας.

Βάζω εδώ πολύ συνοπτικά το θεσμικό πλαίσιο που καθορίζει το καθηκοντολόγιο των υπευθύνων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, πολιτιστικών θεμάτων, αγωγής υγείας και σχολικών δραστηριοτήτων. Θα δείτε πως μέσα από το ρόλο του ο υπεύθυνος μπορεί να παρακολουθεί και να υποστηρίζει, να ενημερώνει και να καθοδηγεί, να επισκέπτεται τα σχολεία και να συνεργάζεται με τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς, να παρέχει παιδαγωγική και οργανωτική υποστήριξη, να οργανώνει συναντήσεις, να συνεργάζεται με τα Κέντρα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, να δικτυώνει τα σχολεία του, να κάνει δράσεις διάχυσης και να συμμετέχει σε επιμορφώσεις, συνέδρια, δίκτυα με όλους αυτούς τους ρόλους.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν πως μέσα από το ρόλο του, ο ρόλος αυτός έχει ένα διπλό χαρακτήρα, έναν διοικητικό συντονιστικό χαρακτήρα και ένα συμβουλευτικό εμπυχωτικό.

Σε μία ποιοτική έρευνα που είχα κάνει το '05, αναδείχθηκε πολύ έντονα η εμπυχωτική και συμβουλευτική διάσταση και ήταν αυτή η διάσταση που συνέβαλε ουσιαστικά στην υλοποίηση και τη βιωσιμότητα των προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Αναδεικνύεται δηλαδή ένας ρόλος μέντορα, είναι ένας ρόλος παιδαγωγικής σχέσης ενδυνάμωσης, ένας ρόλος που δεν έχει αξιολογικό χαρακτήρα, που είναι εκεί δίπλα στον εκπαιδευτικό, για να δημιουργήσει μία σχέση εμπιστοσύνης και ασφαλείας, να ακούσει τους προβληματισμούς και τις δυσκολίες, να δώσει εξατομικευμένη υποστήριξη προσαρμοσμένη στις ανάγκες, να αναγνωρίσει τη δυνατότητα κάθε σχολείου ξεχωριστά, να ενδυναμώσει την αυτονομία του εκπαιδευτικού

ώστε ο ίδιος να μπορεί με αυτοπεποίθηση να δράσει και τέλος να προσφέρει μία συνεχή ανατροφοδότηση για τη βελτίωση της πράξης.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ο υπεύθυνος μπορεί να λειτουργήσει εκτός από το ρόλο του μέντορα και με το ρόλο του καθοδηγητή, να διευκολύνει τον αναστοχασμό, βοηθώντας τους εκπαιδευτικούς να αξιολογήσουν τις δράσεις τους, να τους υποστηρίξει στη λήψη των αποφάσεων, να ενθαρρύνει το δημιουργικό ρίσκο και να καλλιεργήσει ένα ασφαλές περιβάλλον πειραματισμού, που τα λάθη αντιμετωπίζονται σα μέρος της μαθησιακής διαδικασίας και όχι ως αποτυχία.

Θα μπορούσαμε να πούμε πως μέσα από αυτούς τους δύο ρόλους, το ρόλο του μέντορα που στηρίζει, ενδυναμώνει και αναγνωρίζει τις ανάγκες και βοηθάει την ανάπτυξη της αυτονομίας και της παιδαγωγικής αυτοπεποίθησης, και το ρόλο του coach που διευκολύνει τις συλλογικές διαδικασίες και καλλιεργεί τον αναστοχασμό, ο υπεύθυνος ενώνει τις δυνάμεις του με ένα κοινό στόχο: τα βιώσιμα σχολεία και τις ενεργές κοινότητες μάθησης.

Μέσα από αυτά τα ερευνητικά δεδομένα βλέπουμε ότι οι εκπαιδευτικοί αποδίδουν στον υπεύθυνο καθοριστική υποκίνηση για τη συμμετοχή του στα προγράμματα. Δηλώνουν πως η προσωπική του παρουσία στο σχολείο λειτουργεί πολύ ενθαρρυντικά γι' αυτούς πως είναι πρόσωπο αναφοράς στη διεύθυνση για την παροχή εκπαιδευτικού υλικού, τη συνεργασία με φορείς, πως τους προσφέρει μία συνεχή και ουσιαστική ανατροφοδότηση και τους υποστηρίζει τις κρίσιμες στιγμές.

Θα ήθελα να δούμε πώς αυτό μεταφράζεται στη δουλειά που έγινε στη Διεύθυνση της Α' Αθήνας που υπηρέτησα, αν είχα τη χαρά όλα αυτά τα χρόνια να μην έχουμε αποδεκατιστεί, να λειτουργούμε και με τους τρεις ρόλους, δηλαδή να έχουμε υπεύθυνο περιβαλλοντικής, υπεύθυνο αγωγής, υγείας και υπεύθυνο πολιτιστικών θεμάτων και να είμαστε μία ομάδα η οποία συνεργάζονταν και όπου υπήρχε δυνατότητα λειτουργούσαμε επιμορφωτικά από κοινού.

Αναπτύξαμε πολλές οργανωμένες παιδαγωγικές παρεμβάσεις και πολλά δίκτυα σχολείων και είχαμε τη χαρά να δουλέψουμε σε κοινότητες μάθησης. Θα αναφέρω εδώ πολύ επιγραμματικά μία μεγάλη δουλειά που κάναμε μαζί με την υπεύθυνη πολιτιστικών θεμάτων, την Πόπη Κύρδη, το

πρόγραμμα «Το παιδί, η πόλη και τα μνημεία» που μπήκε φέτος στα 10 χρόνια λειτουργίας του, με μνημόνιο συνεργασίας με το Δήμο της Αθήνας, αλλά και πολλά άλλα προγράμματα που βασίζονταν στην ανάδειξη του ζητήματος του νερού, της ενέργειας, των απορριμμάτων, της βιοποικιλότητας και των πράσινων χώρων, δίνοντας πάντα ισχυρή έμφαση στην πόλη και το αστικό περιβάλλον.

«Το βλέμμα στην πόλη», τα «Αειφόρα σχολεία», οι «Κήποι» ήταν μερικά από τα δίκτυα που είχαμε τρέξει και για την υλοποίηση των οποίων είχαμε κάνει παιδαγωγικό σχεδιασμό, είχαμε συνεργαστεί με φορείς και είχαμε καταφέρει να ενώσουμε τα σχολεία και να μπορούν να δουλεύουν συνεργατικά μεταξύ τους.

Μέσα απ' όλη αυτή τη δουλειά αρχίσαμε να παρατηρούμε περίπου την περίοδο της πανδημίας την ανάγκη να ασχοληθούμε σε βάθος με το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής, της κλιματικής κρίσης όπως λέμε, και μέσα από το θεσμικό πλαίσιο και τις δυνατότητες που μας έδινε ο ρόλος προχωρήσαμε στην ίδρυση τοπικού Δικτύου που ονομάστηκε «Δίκτυο Σχολεία για το Κλίμα: Νησίδες Ανθεκτικότητας και Αλλαγής». Μπαίνει στον πέμπτο χρόνο λειτουργίας του, ξεκίνησε το '21 και ξεκίνησε με τη συνεργασία τριών Διευθύνσεων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, της Α' που δούλευα, της Γ' Αθήνας και της Δυτικής Αττικής.

Αυτό μας έκανε να ενώσουμε δυνάμεις, να προχωρήσουμε συνεργατικά σε πολλές επιμορφώσεις και αύξησε πολύ το αποτύπωμά μας απέναντι στον αριθμό των εκπαιδευτικών και των παιδιών που μπορούσαν να δουλέψουν μέσα στο πλαίσιο αυτού του Δικτύου.

Να δούμε λίγο πώς προσεγγίσαμε αυτό το ζήτημα. Το περιεχόμενο λοιπόν του Δικτύου αναπτύχθηκε σε τέσσερις αλληλένδετες διαστάσεις. Ξεκινήσαμε με την κατοχύρωση της γνώσης για την κλιματική αλλαγή, αιτίες, συνέπειες, επιπτώσεις στον ελλαδικό χώρο και να πούμε πόσο κρίσιμη είναι η ενασχόληση στην Ελλάδα, που είναι hotspot για την κλιματική αλλαγή, με αυτό το ζήτημα.

Ακολουθούσαν οι δραστηριότητες που αφορούσαν το μετριασμό και τη μείωση του οικολογικού αποτυπώματος του σχολείου ως την ενέργεια που καταναλώνει, το νερό, τα απορρίμματά του, τη διατροφή, τις μετακινήσεις και τους πράσινους χώρους.

Προχωρούσαμε στην ανάδειξη της διάστασης της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, με έμφαση στην πρόληψη και τη διαχείριση των ακραίων φαινομένων, και φυσικά μας ενδιέφερε όλο αυτό να καταλήξει σε δράση με τη συμμετοχή της τοπικής κοινότητας, με στόχο την καλλιέργεια του ενεργού πολίτη.

Το Δίκτυο από την πρώτη στιγμή ήταν σχεδιασμένο να λειτουργήσει σαν μία κοινότητα πρακτικής, σαν ένας χώρος επιμόρφωσης, και ο στόχος ήταν πάντα η δράση, δηλαδή να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός αλλαγής που τα σχολεία όχι μόνο να μαθαίνουν αλλά να συνεργάζονται και να αλλάζουν σταδιακά.

Ο στόχος του λοιπόν ήταν να μαθαίνουν τα σχολεία, να δρουν και να φροντίζουν μέσα από όλα τα επίπεδα της απόκτησης γνώσεων, της καλλιέργειας τάσεων, της ενσωμάτωσης πρακτικών μετριάσμου και προσαρμογής στην καθημερινή σχολική ζωή και της υποστήριξης της μετάβασης των σχολείων προς την κλιματική ουδετερότητα.

Όταν ξεκίνησε η περιβαλλοντική εκπαίδευση το '92, είχαμε μία ανάγκη για εκπαιδευτικά υλικά. Αυτή η ανάγκη μέσα στα χρόνια καλύφθηκε, αλλά το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής ήταν ένα καινούργιο ζήτημα. Υπήρχε λοιπόν η ανάγκη να συγκεντρώσουμε οδηγούς και εκπαιδευτικά υλικά που είχαν παραχθεί, να παράξουμε καινούργια.

Υπήρχε η ανάγκη να χρησιμοποιήσουμε τα εργαστήρια δεξιοτήτων και επίσης υπήρχε η ανάγκη να δημιουργηθεί ένα οργανωμένο ψηφιακό αποθετήριο που θα έδινε στους συναδέλφους μας τη δυνατότητα να βρουν πηγές που χρειαζόνταν, οργανωμένες και θεματικά αναλυμένες.

Το Δίκτυο και ο ρόλος του ήταν στο σχεδιασμό συνδυασμένων δράσεων, στη συστηματική υλοποίηση, στην ενδυνάμωση των εκπαιδευτικών ομάδων και στη διασφάλιση μιας συνέχειας και συνοχής στο χρόνο, γιατί όταν ένα σχολείο εγγράφονταν στο Δίκτυο προσπαθούσαμε να διατηρήσει αυτή την εγγραφή και τα επόμενα χρόνια εμβαθύνοντας στη δουλειά του.

Για να καλύψουμε τις ανάγκες που χρειαζόμασταν, για έγκυρη επιστημονική γνώση, απευθυνθήκαμε στους επιστήμονες συγκροτώντας έτσι μία επιστημονική επιτροπή, η οποία μας βοήθησε να κάνουμε εντελώς δωρεάν το απόγευμα επιμορφώσεις για τους συναδέλφους με έγκριτους

επιστήμονες, οι οποίοι διέθεσαν για λογαριασμό του Δικτύου την επιστημονική τους γνώση.

Συνεργαστήκαμε και με πολλούς φορείς, οι οποίοι είχαν ήδη δραστηριοποίηση στο κομμάτι της κλιματικής αλλαγής, με πολλές περιβαλλοντικές Οργανώσεις, σχεδόν όλες τις μεγάλες Οργανώσεις, και προχωρήσαμε σταδιακά σε πολλές συνεργασίες που θα μπορούσαν να μας φέρουν γνώση και δύναμη στα κομμάτια που εμείς δεν ξέραμε.

Μέσα σε αυτά τα χρόνια, τουλάχιστον πάνω από 100 σχολεία, αυτή τη στιγμή μετράμε με τους φετινούς ρυθμούς 183 σχολεία εγγεγραμμένα στο Δίκτυο, πολλούς επιμορφωμένους εκπαιδευτικούς και πολλούς μαθητές που έχουν δουλέψει πάνω στην έννοια του κλιματικού μετριασμού και της κλιματικής προσαρμογής.

Ο στόχος μας ήταν να δουλέψουμε συστημικά, να δουλέψουμε μέσα από τα προγράμματα σχολικών δραστηριοτήτων, να δούμε με ποιο τρόπο θα μπορούσαν να εμβολιαστούν όλα τα μαθήματα οριζόντια για να αναδείξουν αυτοί το πόσο σημαντικό είναι αυτό, να συσχετίσουμε τη δουλειά αυτή με τα εργαστήρια δεξιοτήτων και τέλος να δούμε τι μπορούμε να κάνουμε για να πάμε προς μία ολιστική σχολική προσέγγιση, όπου όλο το σχολείο βλέπει την ανάγκη να μετασχηματιστεί προς αυτή την κατεύθυνση.

Ξεκινήσαμε προσπαθώντας αποσπασματικές δράσεις να τις ενώσουμε σε ένα συνεκτικό πλαίσιο, βάζοντας τα επιστημονικά δεδομένα, συνδέοντας το τοπικό με το παγκόσμιο, δουλεύοντας κατ' εξοχήν με βιωματικά εργαστήρια και έχοντας βοήθεια και οργανώνοντας όλα αυτά σε μία ψηφιακή πλατφόρμα, στην ιστοσελίδα του Δικτύου. γράψαμε και σχετικά σενάρια για τα εργαστήρια δεξιοτήτων και αποφασίσαμε σταδιακά με τις μικρές δυνάμεις που είχαμε να βάζουμε κάποιους στόχους μέσα στις χρονιές, εξελίσσοντας τις παιδαγωγικές μεθόδους δραστηριοποιούμενοι και στο κομμάτι της τέχνης. Το '25 αναπτύξαμε μία κλιματική ακαδημία για διευθυντές και υποδιευθυντές σχολείων και ολοκληρώσαμε το '26 με τη δημιουργία της πρωτοβουλίας για την κλιματική εκπαίδευση και δράση που ονομάζεται Climate Act.

Εδώ βλέπουμε τα δύο σενάρια που σχεδιάσαμε για τα εργαστήρια δεξιοτήτων: το «Νοιάσου για το κλίμα» και τη «Γειτονιά μου αντιμετώπιη με την κλιματική αλλαγή» και πολλές από τις βιωματικές

μεθόδους με τις οποίες ασχοληθήκαμε, την υπαίθρια μάθηση, το πρασίνο των σχολικών αυλών, τους κλιματικούς περιπάτους, τα εργαστήρια των υπαίθριων τάξεων και αφηγηματικές τεχνικές, τεχνικές όπως το storytelling, τους κλιματικούς οραματισμούς και φυσικά συνεργατικές τεχνικές όπως το Work Café, το tinkering, τα μαθητικά συνέδρια και τις διαβουλεύσεις που θα τα δούμε παρακάτω.

Διαπιστώνοντας ότι ο χρόνος στα σχολεία είναι πολύ ασφυκτικός και πολλές φορές υπάρχει ανάγκη για μικρά αφιέρωματα, σχεδιάσαμε αρκετές καμπάνιες ευαισθητοποίησης που σχετίζονται με τους 17 στόχους αλλά και με ζητήματα όπως η ενέργεια, η διαχείριση των απορριμμάτων, η βιοποικιλότητα, οι βιώσιμες πόλεις και κάθε φορά κάναμε ένα αφιέρωμα σε κάθε COP. Οι COP είναι οι μεγάλες διοργανώσεις που γίνονται για το κλίμα. δουλεύαμε την έννοια της COP και στα σχολεία.

Εδώ μπορούμε να δούμε μία καμπάνια για τα πράσινα Χριστούγεννα, στοχεύοντας πάντα στη μείωση της κατανάλωσης και σε έναν εναλλακτικό τρόπο εορτασμού.

Σιγά-σιγά το Δίκτυο ωριμάζε και μέσα από τις βιωματικές προσεγγίσεις, τις εξόδους στο πεδίο και την ερευνητική μάθηση, ερχόταν να αποκτήσει περισσότερα εργαλεία και να γίνει πιο συστηματικό. Βλέπουμε εικόνες από τη χρήση παιχνιδιών όπως το μωσαϊκό του κλίματος που αναδεικνύει τα αίτια και τα αποτελέσματα. Κάναμε πολλά εργαστήρια και για εκπαιδευτικούς και για παιδιά, την ανάδειξη μαθησιακών πόρων που έρχονταν και από άλλους φορείς όπως τα Κέντρα.

Εδώ είναι μία δουλειά με το Κέντρο του Κορδελιού για την ανάδειξη των εκπαιδευτικών παιχνιδιών που είχε κάνει για την κλιματική αλλαγή και συστηματικές επιμορφώσεις μαθητών και εκπαιδευτικών. Η προσπάθεια να επικεντρωθούμε στην ανάδειξη της κλιματικής ουδετερότητας μέσα από πειράματα και παιγνιώδη μάθηση, να οραματιστούμε ένα σχολείο πράσινο μέσα από τη δημιουργία μακετών αλλά και να κάνουμε έρευνες για όλο το αποτύπωμα το σχολικό, για την ενέργεια, για το νερό, τις μετακινήσεις, το πράσινο, τη διατροφή, τα απορρίμματα, ώστε να μειώσουμε το κλιματικό αποτύπωμα στην πράξη του σχολείου.

Βλέπουμε την οπτικοποίηση ερωτηματολογίων για τη διατροφή, βλέπουμε φωτογραφίες από Work Café και εργαστήρια οραματισμού στις

τάξεις, βλέπουμε ψηφοφορίες από την προτεραιοποίηση των στόχων που βάζει μία τάξη για το ποιο είναι το πιο σημαντικό θέμα με το οποίο θα 'θελε να ασχοληθεί και τη φωτογραφία από έναν οδικό χάρτη πώς το σχολείο δεν μπορεί να τα κάνει όλα με τη μία, μεταβαίνει σταδιακά σε αυτή την πορεία για την κλιματική ουδετερότητα του ίδιου και της γειτονιάς του.

Αναφέρθηκα προηγουμένως σε διάφορες παιδαγωγικές μεθόδους. Βλέπουμε εικόνες από ένα εργαστήριο για την ιστοριογραφική, πάρα πολύ συστηματική εκπαίδευση για τη χρήση της υπαίθριας τάξης στο σχολείο, για τους κλιματικούς περιπάτους, εντοπίζοντας κάθε φορά ένα διαφορετικό θέμα, για μεθόδους που αυξάνουν τη δημιουργικότητα των παιδιών όπως το tinkering, που μαθαίνω κάνοντας, δοκιμάζοντας και βελτιώνοντας, αλλά και για πιο δραστικούς και ακτιβιστικούς τρόπους, συμμετοχικό σχεδιασμό για χώρο πρασίνου που βρίσκεται κοντά στο σχολείο και που το σχολείο θέλει να πιέσει το δήμο του για να τον αναδείξει καλύτερα.

Το '23 είχαμε την τύχη να κάνουμε ένα μεγάλο ευρωπαϊκό μαθητικό συνέδριο με παιδιά από όλη την Ευρώπη στην Ελευσίνα, στο πλαίσιο της πολιτιστικής πρωτεύουσας, και αυτό μας έδωσε τη δυνατότητα να εμβαθύνουμε πολύ στις συμμετοχικές μεθοδολογίες και στη διατύπωση συλλογικού οράματος. Βλέπουμε το συνέδριο να κλείνει με μία μεγάλη πορεία μαθητών με πλακάτ για το κλίμα που οδηγεί στο δημαρχείο της Ελευσίνας για την παράδοση του ψηφίσματος των παιδιών.

Και καθώς περνούσαν τα χρόνια, η UNESCO έρχεται με την πρωτοβουλία της για την για το πρασίνισμα της εκπαίδευσης, το Greening Education Partnership, το γνωστό GEP, και μας δίνει εργαλεία για να μπορέσουμε να πρασινίσουμε το αναλυτικό πρόγραμμα, την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και να συνεργαστούμε συστηματικά με τις κοινότητες.

Χρησιμοποιούμε το πλαίσιο του Green Comp και το New European Bauhaus, που μας δίνουν εργαλεία και περνάμε στην χρήση και των δράσεων του ενεργού πολίτη για να μπορέσουμε να εξελίξουμε αυτή την κλιματική εκπαίδευση, εντάσσοντας τις δράσεις του ενεργού πολίτη όπως και τα εργαστήρια δεξιοτήτων στη δουλειά που κάνει το σχολείο, οργανωμένα από την αρχή με στόχο την ολιστική σχολική προσέγγιση, δηλαδή το whole school approach, εκεί που όλα συναντούν όλα και έχουμε μία δεμένη εικόνα που ξεκινά από τα μαθήματα αλλά μπαίνει και στις αλλαγές στο κτίριο, μπαίνει

και στις σχέσεις με την κοινότητα, μπαίνει και στην συλλογική και συμμετοχική ηγεσία.

Πάνω σε αυτή την κατεύθυνση, η τέχνη μας έδωσε πολύτιμα εργαλεία και πέρσι κάναμε ένα μεγάλο φεστιβάλ στο ίδρυμα Τάκης. Ο Τάκης ήταν ένας πρωτοπόρος γλύπτης που ασχολήθηκε με τα ζητήματα της οικολογίας και διαπιστώσαμε ότι σε αυτή την προσπάθεια είναι πάρα πολύ κρίσιμος ο ρόλος της ηγεσίας στο σχολείο, γι' αυτό και σχεδιάσαμε φέτος και υλοποιήσαμε το πρώτο τρίμηνο μία κλιματική ακαδημία που στόχο θα είχε να εκπαιδεύσει τους διευθυντές στην υλοποίηση της ολιστικής σχολικής προσέγγισης.

Μέσα από αυτή την συστηματική επιμόρφωση, η οποία ξεκινούσε από τη χαρτογράφηση του σχολείου, διατύπωνε το όραμα του σχολείου με ένα Work Café, προτεραιοποιούσε τις ανάγκες του, τοποθετούσε τις αλλαγές σε έναν οδικό χάρτη και έδινε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο κλιματικής δράσης που θα εφαρμόζονταν στη συνέχεια στην κοινότητα και μαζί με την κοινότητα και μετά την εφαρμογή του θα αναστοχαζόταν και θα αναπροσαρμόζονταν.

Αυτά είναι κομμάτια από την κλιματική ακαδημία και από τα σχέδια κλιματικής ουδετερότητας που σχεδίασαν οι διευθυντές και οι υποδιευθυντές μαζί με τους συναδέλφους τους για τα σχολεία τους.

Και όλο αυτό το παράδειγμα λοιπόν τι μας δείχνει; Μας δείχνει πως μέσα από αυτή την μικρή έτσι, γιατί ο υπεύθυνος είναι ένας άνθρωπος που δεν είχε καν υπογραφή, μπορούσε να αναπτύξει πρωτοβουλίες, να σχεδιάσει να συνδέσει μεμονωμένες δράσεις σε μία μεγαλύτερη εικόνα, να οικοδομήσει μία σχέση εμπιστοσύνης με τους συναδέλφους του, να συνεργαστεί με άλλες υπάρχουσες δημόσιες δομές, να υποστηριχθεί από τα πανεπιστήμια με στόχο να ενισχύσει τους συναδέλφους του στην εφαρμογή μεθόδων που θα μπορούσαν να αυξήσουν την κλιματική εκπαίδευση αλλά το πιο σημαντικό να δώσουν στα σχολεία το βηματισμό, να μετριάσουν το κλιματικό τους αποτύπωμα και να προσαρμοστούν για τα ακραία καιρικά φαινόμενα και τα συμβάντα που οφείλονται, όπως μεγάλες δασικές πυρκαγιές ή πλημμύρες, ως επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση δεν αλλάζει τον κόσμο από μόνη της αλλά μπορεί να αλλάξει τα σχολεία και τα σχολεία με

τη σειρά τους μπορούν να αλλάξουν τον κόσμο. Για μένα είναι κομβική σημασία η κριτική προσέγγιση για την οποία μίλησε ο κ. Σκορδούλης και είναι τεράστια η σημασία της επιμόρφωσης των συναδέλφων στη δημιουργία συλλογικής δράσης.

Γι' αυτό και θεωρώ μία από τις σημαντικότερες φωτογραφίες στην καριέρα μου αυτή την πορεία προς το δημαρχείο της Ελευσίνας με τα κλιματικά συνθήματα. Μπορούμε να δούμε πώς από κάτι τοπικό φτάσαμε σε κάτι εθνικό. Η πρωτοβουλία για την κλιματική εκπαίδευση και δράση δίνει τη δυνατότητα συμμετοχικών δράσεων σε όλη την Ελλάδα και δωρεάν επιμόρφωσης για τους εκπαιδευτικούς.

Είναι μία εντελώς εθελοντική πρωτοβουλία. Βλέπουμε την ιστοσελίδα της πρωτοβουλίας στην οποία μπορεί να βρει κανένας οργανωμένες όλες τις επιμορφώσεις που έχουν δοθεί με τους μαθησιακούς τους πόρους αλλά και τις δουλειές των σχολείων.

Και θα κλείσω με έναν καινούργιο ρόλο μέσα από τον οποίο προσφέρω στην εκπαιδευτική κοινότητα το ρόλο του European Climate Pact Ambassador. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει το θεσμό του πρεσβευτή για το κλίμα που είναι ένας εθελοντικός θεσμός ο οποίος βοηθάει στην αύξηση της κλιματικής ευαισθητοποίησης σε όλους τους ανθρώπους και φυσικά δεν θα μπορούσα να κλείσω αυτή την παρουσίαση αν δεν έλεγα ότι η μητέρα των μαχών είναι η επίτευξη της ειρήνης.

Χωρίς την επίτευξη της ειρήνης αυτή τη στιγμή και χωρίς τη στρατευμένη αντίθεσή μας σε αυτό τον άδικο πόλεμο δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτα. Ευχαριστώ πολύ για την προσοχή σας και σας ευχαριστώ για την πρόσκληση αυτή.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Σ. ΜΑΡΙΝΗΣ): Εμείς ευχαριστούμε κα Δημοπούλου και νομίζω ότι το έτσι το κλείσιμο της τοποθέτησής σας δίνει και τον τόνο αυτών των ημερών, την ανάγκη για δράση απέναντι στον πόλεμο, για ειρήνη για όλους τους λαούς.

Νομίζω ότι είχαμε μία αναλυτική παρουσίαση και της ιστορικής πορείας του θεσμού αλλά και μία αναλυτική εικόνα της κατάστασης σε σχέση με το περιεχόμενο των περιβαλλοντικών προγραμμάτων στη χώρα μας αυτή τη στιγμή και μία πείρα από την υλοποίησή τους.

Νομίζω ότι μπορούν όλοι να δουν και συνάψεις και από την προηγούμενη εισήγηση σε σχέση με τις κατευθύνσεις που υπάρχουν και πώς αυτές εξειδικεύονται, πάντοτε με μία κριτική ματιά και νομίζω ότι ανοίγει κι άλλο με αυτή την τοποθέτηση το θέμα και ο προβληματισμός και η συζήτηση. και θα συμφωνήσω και εγώ ότι ήταν πολύ σημαντική συγκινητική φωτογραφία με τα παιδιά, με τους μαθητές που μπαίνουν σε δράση και αγώνα.

Φυσικά η αλήθεια είναι ότι αυτή η δράση πάντοτε έχει τα δικά της όρια, με την έννοια για παράδειγμα ότι όσο και ανθεκτικό αν γίνει το σχολείο δεν θα μπορούσε για παράδειγμα στην περιοχή της Ελευσίνας και όλο αυτό το κομμάτι να αντιμετωπίσει τις τραγικές πλημμύρες που είχαμε στη Μάνδρα που αφορούν κρατικές πολιτικές, κόστους, οφέλους που δεν πήραν όλα αυτά τα μέτρα για να μη θρηνήσουμε ανθρώπινες ζωές.

Άρα νομίζω ότι όλα αυτά συνδυάζονται και ευχαριστούμε πολύ που ανοίγει κι άλλο ο προβληματισμός και περνάμε για να συνεχίσουμε να απλώσουμε κι άλλο το κουβάρι της συζήτησης στην συναδέλφισσα Σίσσυ Πλακονούρη για τη δική της τοποθέτηση.

Σ. ΠΛΑΚΟΝΟΥΡΗ: Σας ευχαριστώ πάρα πολύ. Είναι χαρά μου που είμαι κοντά σας και μάλιστα επειδή είμαι συνταξιούχος πια εκπαιδευτικός έχει μια μεγαλύτερη αξία και συναισθηματική για εμένα.

Εγώ θέλω να σας μιλήσω για μια διαφορετική εκπαιδευτική διαδικασία που πήρε σάρκα και οστά στη χώρα μας, εκεί που οι μαθητές βιωματικά έξω στη φύση εξερευνούσαν, ανακάλυπταν, μάθαιναν και ενεργούσαν, πειραματίζονταν, έμπαιναν απέναντι σε πραγματικά διλήμματα, προβληματίζονταν, στέκονταν κριτικά, διαμόρφωναν άποψη στα βουνά, στα ποτάμια, στις λίμνες, στη θάλασσα, στην πόλη, σε αρχαιολογικούς τόπους.

Έρευνα πεδίου, καταιγισμός ιδεών, τεχνικές θεατρικού παιχνιδιού, παιχνίδια ρόλων, διερεύνηση αντιλήψεων, συνεργασία μέσα από ομάδες, καλλιτεχνική έκφραση και δημιουργία, φύλλα εργασίας για το πεδίο, εκπαιδευτικό υλικό, εργαστήρια πληροφορικής και φυσικών επιστημών, βιβλιοθήκες, αίθουσες εξοπλισμένες με οπτικοακουστικό υλικό. Αυτά είναι τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, δημόσιες δομές στο επίπεδο των περιφερειακών Διευθύνσεων εκπαίδευσης.

Ήταν μοναδικά στην Ευρώπη για πολλά χρόνια για το δημόσιο χαρακτήρα τους και εξακολουθούν ακόμα και σήμερα τέτοιες δομές δημόσιες

να υπάρχουν μόνο στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Γνώρισα το ΚΠΕ Καλαμάτας το 2000 μέσα από ένα σεμινάριο που είχε οργανώσει με τον αείμνηστο μεγάλο δάσκαλο Λάκη Κουρετζή με θέμα «Το θεατρικό παιχνίδι στην εκπαίδευση».

Στη συνέχεια έκανα ένα πρόγραμμα στο ΚΠΕ και βρέθηκα με τους μικρούς μου μαθητές πάνω στον Ταΰγετο να κάνω για τους βιοδείκτες και ξαφνικά νιώθω ότι ένας άλλος κόσμος ανοίγεται μπροστά μου. Ανακαλύπτουμε στα νερά του ποταμού τη ζωή, κάνουμε μετρήσεις, βλέπουμε στη συνέχεια αυτά τα μικρά ζουζουνάκια που λέγανε, τα αναγνωρίζουμε στα αστεροσκόπια, συνεργαζόμαστε σε ομάδες στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, βλέπουμε παρουσιάσεις στην τεράστια οθόνη του αμφιθέατρου με το βιντεοπροβολέα και τη μουσική της Καραϊνδρου να μας ταξιδεύει και μετά σε κύκλο καθισμένοι όλοι μαζί, ισότιμα, μαθητές και εκπαιδευτικοί, μιλάμε για την εμπειρία μας και την αξιολογούμε.

Αυτό που περιέγραφα ήταν μόλις πριν 26 χρόνια, τότε που όλα αυτά ήταν σε μεγάλο βαθμό άγνωστα για το σχολείο.

Τα ΚΠΕ ιδρύθηκαν και λειτούργησαν με ένα καινοτόμο τρόπο. Είχαν την υλικοτεχνική υποδομή, την οικονομική δυνατότητα αλλά είχαν και την αυτοτέλεια, τους εκπαιδευτικούς και ένα θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας. Το πρώτο Κέντρο ιδρύεται στην Κλειτορία το 1993 και το 1995 φτιάχνονται άλλα έξι νέα Κέντρα στην Αργυρούπολη, στο Ελευθέριο Κορδελιό, στην Καστοριά, στην Κόνιτσα, στο Μουζάκι και στο Σουφλί και αρχίζουν και υποστηρίζονται από το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης.

Τη δεκαετία του '90 εμφανίζεται και η έννοια της αιφορίας που ενσωματώνει στην έννοια του περιβάλλοντος του ανθρώπου τη φύση, την κοινωνία, την οικονομία και την πολιτική. Η επιτυχημένη λειτουργία των πρώτων ΚΠΕ δημιουργεί μεγάλη αύξηση ζήτησης για ίδρυση καινούργιων τέτοιων ΚΠΕ σε όλες τις περιοχές της χώρας.

Έρχονται δήμοι, παραχωρούν κτίρια, παραχωρούν μαθητικές εστίες που στη συνέχεια φιλοξενούσαν τους μαθητές και έτσι αρχίζουν τα ΚΠΕ και ανθίζουν. Το 1997 η χώρα έχει 12 τέτοιες δομές και φτάνουμε το 2010 που σε όλη τη χώρα υπάρχουν 64 ΚΠΕ τα οποία πια χρηματοδοτούνται από το ΕΣΠΑ.

Την εποχή των μνημονίων τα κλείνουν για ένα μικρό χρονικό διάστημα, αλλά όταν ξανανοίγουν το Σεπτέμβρη του 2011 τα ΚΠΕ πια είναι 41, έχουν κλείσει πάρα πολλά και έχουν συγχωνευθεί κάποια και βέβαια δουλεύουν με λιγότερους εκπαιδευτικούς.

Η χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ ολοκληρώνεται το 2014 και ίσως να κρατήσουμε λίγο αυτή την ημερομηνία για τη συνέχεια της ομιλίας μου. Οι δαπάνες λειτουργίας από το 2012 και μετά μειώνονται δραστικά. Σήμερα είναι υποστελεχωμένα και υποχρηματοδοτούμενα. Κάποια μάλιστα έχουν χάσει και τους αρχικούς χώρους που είχαν και έχουν τελειώσει οι συμβάσεις με τους δήμους και είναι χωρίς στέγη.

Ό,τι έκαναν -αυτό θα το τονίσω πολλές φορές μετά στην εισήγηση- ήταν δωρεάν για όλους εκπαιδευτικούς, μαθητές και τοπική κοινωνία.

Τι κάνουν όμως στην πράξη τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης; Να το αναλύσουμε σιγά-σιγά. Να πούμε λοιπόν ότι στα ΚΠΕ δεν είχαμε διευθυντή αλλά είχαμε υπεύθυνο λειτουργίας. Δεν είχαμε Σύλλογο διδασκόντων αλλά είχαμε παιδαγωγική ομάδα.

Για πρώτη φορά στα χρονικά της εκπαίδευσης βρέθηκαν μαζί εκπαιδευτικοί από την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια και μάλιστα με την προϋπόθεση ότι σε κάθε ΚΠΕ θα ήταν τουλάχιστον ένας εκπαιδευτικός από την πρωτοβάθμια για να συνεισφέρει με την παιδαγωγική και διδακτική του ιδιότητα.

Εκεί λοιπόν ήταν εκπαιδευτικοί, ανάλογα με το κάθε ΚΠΕ, πέντε, επτά ή εννιά άτομα που διαμόρφωναν μόνοι τους τα περιβαλλοντικά προγράμματα, παίρνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες του κάθε τόπου, την περιβαλλοντική του ταυτότητα και τα υλοποιούσαν με τους μαθητές που τα επισκέπτονταν για μία, δύο, τρεις ή και τέσσερις μέρες ακόμα. Τα έξοδα μετακίνησης, διαμονής και διατροφής τα πλήρωνε το ΚΠΕ από τα χρήματα που είχε σε αυτό τον κωδικό. Οι μαθητές δεν πλήρωναν απολύτως τίποτα.

Τα ΚΠΕ επίσης στήριζαν τα προγράμματα, όπως είπε και η αγαπητή Μαρία, περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε συνεργασία με τους υπεύθυνους, δημιουργούσαν πρωτογενές εκπαιδευτικό υλικό που το έδιναν δωρεάν σε σχολεία και μαθητές. Τα ΚΠΕ της χώρας είχαν εκδώσει δεκάδες

βιβλία, φύλλα και τετράδια εργασίας για τα προγράμματά τους, καθώς και ενημερωτικό υλικό.

Ίδρυσαν και λειτουργούσαν δίκτυα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, στεγάζοντας τις ανησυχίες, τις αναζητήσεις, τις προτάσεις και τις δράσεις των περιβαλλοντικών μαθητικών ομάδων. Έδιναν την ευκαιρία στους εκπαιδευτικούς να επιμορφωθούν δωρεάν σε σεμινάρια που οργάνωναν θεματικά και μεθοδολογικά και βέβαια ήταν δια ζώσης.

Οργάνωναν δράσεις για την τοπική κοινωνία, συνεργάζονταν με πανεπιστήμια, με ερευνητικά ιδρύματα, με τις διευθύνσεις εκπαίδευσης, με την τοπική κοινωνία, με φορείς, με Συλλόγους, με ΜΚΟ και έκαναν πράξη το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία.

Το έργο τους είναι δύσκολο να το περιγράψει κανείς σε λίγο χρόνο. Χιλιάδες μαθητές και εκπαιδευτικοί πέρασαν από τα ΚΠΕ, καινούργιες ιδέες και πρακτικές βρήκαν γόνιμο έδαφος. Η συνεργασία ανάμεσα στα ΚΠΕ στους εκπαιδευτικούς και στους μαθητές άφησε μία πλούσια παρακαταθήκη πρακτικών δράσεων, προγραμμάτων, κειμένων, εκπαιδευτικών υλικών, βιβλίων, σεμιναρίων, συνεδρίων, επιστημονικών άρθρων και ισχυρών δεσμών με την τοπική κοινωνία.

Αγκάλιασαν νέους τρόπους προσέγγισης. Η συστημική του παρατηρητή, της αείμνηστης Ντίνας Σχίζας, στο αμφιθέατρο του ΚΠΕ μας γέννησε προγράμματα για τα σχολεία πιλοτικά, αναγνωρίζοντας το ρόλο των θεσμών, της πολιτείας, της οικονομίας ως ένα ενιαίο σύνολο.

Ας χρησιμοποιήσουμε μερικά παραδείγματα που θα τα χρειαστούμε και για τη συνέχεια. Μεταφέρω λοιπόν κάποια στοιχεία από την έκδοση του ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού. Σε μία έκδοσή του λέει ότι «στα 20 χρόνια, δηλαδή από το 1996 μέχρι το 2016, σε ό,τι έκανε το ΚΠΕ συμμετείχαν 80.000 μαθητές. Επίσης, συμμετείχαν 13.000 εκπαιδευτικοί». Παρακάτω, σε αυτή την έκδοση, μας λέει και το ποσό που δαπανήθηκε για όλη αυτή τη δραστηριότητα. Ήταν 1.270.000€.

Αν λοιπόν, αυθαιρέτωντας κάνω μία διαίρεση, τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς και τα χρήματα που για 20 χρόνια ξόδεψε το ΚΠΕ το συγκεκριμένο, αντιστοιχεί σε 13€ σε κάθε συμμετέχοντα για 20 χρόνια, δηλαδή ούτε 1€ για κάθε μαθητή.

Ας δούμε ένα παράδειγμα από το ΚΠΕ Καλαμάτας και θα μου επιτρέψετε να δανειστώ κάποια στοιχεία από το δικό μας ΚΠΕ, γιατί δυσκολεύτηκα πολύ πια στο διαδίκτυο να βρω στοιχεία συνολικά. Στο ΚΠΕ λοιπόν Καλαμάτας, το 2008-2009, μόνο στα προγράμματα πέρασαν 2.000 μαθητές και 200 εκπαιδευτικοί, αλλά τότε στο ΚΠΕ ήμασταν εννιά εκπαιδευτικοί.

Πάμε στα εθνικά δίκτυα. Είναι τεράστια η γκάμα των περιβαλλοντικών θεμάτων και θα σας αναφέρω κάποια από αυτά, γιατί έχουν ιδιαίτερη αξία. Όταν πάμε να κάνουμε λίγο την περιβαλλοντική εκπαίδευση μόνο καλλιέργεια, να δούμε τότε με τι ασχολούνταν και πολλά από αυτά ακόμα τα δίκτυα υπάρχουν στα ΚΠΕ.

Δείτε λοιπόν πώς έπαιζε ρόλο στην επιλογή του θεματικού Δικτύου, ο τόπος. Σε αυτά, οποιοδήποτε σχολείο της χώρας που έκανε ανάλογο πρόγραμμα μπορούσε να ενταχθεί.

- ✚ Στην Καλαμάτα είχαμε το εθνικό Δίκτυο «Ελιά» -μιλάω για εθνικά δίκτυα
- ✚ στην Καστοριά είχαμε τις «Λίμνες»,
- ✚ στο ΚΠΕ της Λιθακιάς Ζακύνθου είχαμε «Ιόνιο, η θάλασσα που μας ενώνει»,
- ✚ «Παραδοσιακοί οικισμοί και φύση» στο ΚΠΕ Κόνιτσας,
- ✚ «Γεωπεριβαλλοντικά και γεωμεθολογικά μονοπάτια» στο ΚΠΕ Στυλίδας,
- ✚ «Η θάλασσα» στο ΚΠΕ Αργυρούπολης,
- ✚ «Τα λιμάνια της Ελλάδας» στο ΚΠΕ Δραπετσώνας,
- ✚ «Τα ελληνικά ποτάμια στη φύση, στην παράδοση και στον πολιτισμό» στο ΚΠΕ Θέρμου,
- ✚ «Η αειφορική διαχείριση του νερού» στο ΚΠΕ Ελευθερίου Κορδελιού,
- ✚ «Η ενέργεια στο περιβάλλον του παιδιού» στο ΚΠΕ Μουζακίου,
- ✚ «Τα απορρίμματα, τα χρήσιμα, άχρηστα» στο ΚΠΕ Έδεσσας,
- ✚ «Το δάσος» στο ΚΠΕ Μουζακίου,
- ✚ «Τα σπήλαια της Ελλάδας» στο ΚΠΕ Βάμου,
- ✚ «Η βιομηχανική κληρονομιά, αξίες από το παρελθόν, παρακαταθήκη για το μέλλον» στο ΚΠΕ Νάουσας,
- ✚ «Οι βιώσιμες πόλεις ποιότητας ζωής» στο ΚΠΕ Αργυρούπολης,

- ✚ «Ήχος και φύση» στο ΚΠΕ Πορόιον,
- ✚ «Η βιοποικιλότητα, το εργαστήρι της ζωής» στο ΚΠΕ Καστοριάς,
- ✚ «Τουρισμός και περιβάλλον» στο ΚΠΕ Αρχανών,
- ✚ «Μετάξι» στο ΚΠΕ Σουφλίου,
- ✚ «Μέλισσας έργα» στο ΚΠΕ Αρνέας.

Τα δίκτυα είχαν επιστημονική επιτροπή που τα στήριζε, συντονιστική επιτροπή, συντονιστές από τα σχολεία, ένα δίκτυο ανθρώπων που από τη βάση σχεδίαζε και έκανε συναντήσεις, επιμορφώσεις, ημερίδες, ενημερώσεις. Είχαν βάση δεδομένων που αναρτούσαν τα υλικά από τα περιβαλλοντικά προγράμματα των σχολείων με ελεύθερη πρόσβαση σε όλα.

Εκατοντάδες προγράμματα, εμπνευσμένα και ευφάνταστα, που δυστυχώς πολλά από αυτά χάθηκαν. Οι ιστοσελίδες των ΚΠΕ δυστυχώς δεν υποστηρίζονται πια και τα δίκτυα σβήνονται από τον ψηφιακό χάρτη.

Θα δανειστώ πάλι ένα παράδειγμα από το ΚΠΕ Καλαμάτας. Την περίοδο 2008-2009 συμμετείχαν 155 σχολεία από όλη την Ελλάδα που αφορούσαν 2.800 μαθητές και 122 εκπαιδευτικούς και γι' αυτό συνεργάζονταν 16 ΚΠΕ.

Μεγάλη απήχηση όμως είχαν και τα τοπικά δίκτυα που οργάνωναν. Θα πω για ένα παράδειγμα από ένα τοπικό δίκτυο και την απήχηση που είχε στην τοπική κοινωνία, γιατί αυτός ήταν και ένας ρόλος που παίζουν και έπαιζαν τα ΚΠΕ.

Το 2001 ένα στην Καλαμάτα φτιάχνεται ένα δίκτυο τοπικό με τίτλο «Διαχείριση απορριμμάτων διαλογής στην πηγή». Ιδρύεται με το Δήμο και τις Διευθύνσεις πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας και συμμετέχουν οι υπεύθυνοι. Ο καθένας προσφέρει στο δίκτυο ανάλογα με τη θέση που έχει.

Φτάνουμε λοιπόν το 2008 που τα σχολεία της Καλαμάτας, 50 σχολεία της πόλης, συμμετέχουν στο δίκτυο. είναι 1.800 μαθητές και 80 εκπαιδευτικοί και είναι η χρονιά που ο Δήμος Καλαμάτας ξεκινάει και κάνει την ανακύκλωση στην πόλη. Για να γίνει αυτό, γίνεται μια γιορτή για τρεις μέρες στο κέντρο της πόλης και ένας μαθητικός διαγωνισμός που τα παιδιά, με θέατρα που γράφουν τραγούδια, αφίσες, ραδιοφωνικά σποτ, κατασκευές από ανακυκλώσιμα υλικά, με τη συμμετοχή 3.000 μαθητών, 20 φορέων όλης της εκπαίδευσης.

Τρεις μέρες λοιπόν γίνεται αυτό, ένα πανηγύρι στην πόλη και ο Δήμος ξεκινάει την ανακύκλωση. Να δούμε τη συνέχεια. Ο Δήμος, σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, πετυχαίνει απ' τα ψηλότερα ποσοστά ανακύκλωσης στην Ελλάδα και βραβεύεται μάλιστα γι' αυτό το 2013 και γίνεται ιδιαίτερη μνεία πώς τόσο γρήγορα η πόλη μπήκε σε ένα ρυθμό ανακύκλωσης.

Στη συνέχεια όμως αλλάζει, χάνεται η εκπαίδευση των πολιτών που μέσω των παιδιών είχε φτάσει σε υψηλά επίπεδα και ατονεί. Σήμερα η Περιφέρεια, για να πάμε και στο σήμερα, έχει ένα εργοστάσιο για τα απορρίμματα με σύμβαση ΣΔΙΤ με ιδιώτη, που χρειάζεται σύμμικτα σκουπίδια για να λειτουργήσει και υπάρχει ένα πλαφόν στο ποσοστό της ανακύκλωσης έως 35% και αυτό για 35 χρόνια.

Στην πράξη τι σημαίνει; Ότι ακόμα και οι δημότες να κάνουν περισσότερο ανακύκλωση και να ανεβούν τα ποσοστά της ανακύκλωσης, πάλι ο Δήμος και οι δημότες πληρώνουν με βάση αυτή τη συμφωνία. Και μάλιστα, για να το συνεχίσω, η ιδιωτική εταιρεία αγοράστηκε από τα από τα Αραβικά Εμιράτα, από το Ντουμπάι, που επενδύουν πια στην κερδοφόρα πράσινη ανάπτυξη.

Προσπαθώντας τώρα να απαντήσω στο κύριο ερώτημα: γιατί τα ΚΕΠΕΑ είναι σε αυτή την κατάσταση σήμερα, ενώ διαθέτουν χώρους, υλικοτεχνική υποδομή, προγράμματα, δίκτυα, έμπειρους εκπαιδευτικούς και πολλή αγάπη γι' αυτό που κάνουν, που φανερώνεται στο έργο που υλοποιούν σήμερα, ακόμα και με τόσο αντίξοες συνθήκες για αυτούς;

Γιατί τα ΚΕΠΕΑ ενώ πάντα είχαν αιτήσεις περισσότερες από αυτές που μπορούσαν να ικανοποιήσουν για να παρακολουθήσουν οι μαθητές τα προγράμματά τους και οι εκπαιδευτικοί να πάρουν μέρος στα σεμινάρια τους, σήμερα είναι με έναν, με δύο, με τρεις ή το πολύ με πέντε εκπαιδευτικούς;

Κατέληξα στις εξής διαπιστώσεις και σκέψεις: τα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, αγωγής, υγείας και πολιτιστικά είναι ενσωματωμένα σε μεγάλο βαθμό στα εργαστήρια δραστηριοτήτων και στον ενεργό πολίτη. Είναι πια υποχρεωτικά και με καθορισμένες ώρες ανά τάξη.

Αυτό λοιπόν που ήταν ελεύθερη επιλογή έγινε υποχρεωτικό και μάλιστα αποτελεί δείκτη στην αυτοαξιολόγηση της σχολικής μονάδας. Αυτό

που γινόταν σε βάθος χρόνου και πολλές φορές μια ολόκληρη σχολική χρονιά τώρα περιορίζεται και ασφυκτικά σε κάποιες ώρες.

Αυτό που ήταν απόφαση της περιβαλλοντικής ομάδας και είχε πολλές φορές και τοπικό χαρακτήρα τώρα είναι κεντρικής κατεύθυνσης και γενικό αρκετές φορές. Τα σεμινάρια, τα εργαστήρια και οι ημερίδες δια ζώσης αντικαταστάθηκαν σε μεγάλο βαθμό από εξ αποστάσεως πολλές επιμορφώσεις και μάλιστα πολλές από αυτές είναι υποχρεωτικές.

Άλλαξε η γλώσσα. Τα ίδια πράγματα λέγονται με άλλες πράξεις, ενώ οι πράξεις είναι αναντίστοιχες των εξαγγελιών. Ας δούμε το παράδειγμα με τους σχολικούς κήπους. Πολλές φορές είναι αναντίστοιχες του λόγου και της ουσίας των δράσεων.

Και εδώ θα μου επιτρέψετε να πω για λίγο ότι η ΠΕΕΚΠΕ Πελοποννήσου, που δεν ήταν καν δημόσιος φορέας, που ήταν το Σωματείο το παράρτημα της Πελοποννήσου, το 2012 ξεκίνησε σχολικούς κήπους, ένα δίκτυο σχολικών κήπων με 0€ και 150 σχολεία της πόλης φτιάξαν κήπους με σπόρους από ντόπιες ποικιλίες όμως και με τον Οργανισμό ΔΗΜΗΤΡΑ να στηρίζει την προσπάθεια. Και ξέρετε γιατί έγινε τότε; Γιατί ακόμα υπήρχε το μεράκι στους εκπαιδευτικούς να κάνουν πράγματα.

Και συνεχίζω. Το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής υλοποιεί πια τα περισσότερα χρηματοδοτούμενα ευρωπαϊκά προγράμματα. Το ΙΕΠ σήμερα συμμετέχει σε εννιά ευρωπαϊκά προγράμματα, τα οποία είναι σε ευθυγράμμιση με την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική.

Από εκεί μας έρχονται και πολλοί καινούργιοι όροι. Το ΙΕΠ συμμετέχει σε αυτά με άλλους φορείς και πανεπιστήμια της Ευρώπης, αλλά ως εταίρο από την Ελλάδα συναντάμε την Ελληνογερμανική Αγωγή. Μάλιστα, στο τελευταίο πρόγραμμα που ξεκινάει, το Bridges, συμμετέχει και μια ελληνική ομάδα συμβούλων, η οποία είναι υπεύθυνη για να κάνει τη διάχυση του προγράμματος στους ενδιαφερόμενους, δηλαδή στα σχολεία, με κείμενα και εκπαιδευτικά σενάρια.

Τα ΚΕΠΕΑ αποδυναμωμένα, και οι υπεύθυνοι, όσοι έχουν απομείνει σε όλη την Ελλάδα, υπηρετώντας το δημόσιο σχολείο, το δωρεάν δημόσιο σχολείο, έχουν απέναντί τους την πρόκληση της εκπαίδευσης για το περιβάλλον και για την αειφορία, που πια έχει πάρα πολλούς εραστές.

Θα πω λίγο τώρα για αυτούς τους εραστές. Με την έγκριση του ΙΕΠ και του Υπουργείου, προγράμματα τέτοια υλοποιούν πολλοί ιδιωτικοί φορείς. Θα παραθέσω μερικά παραδείγματα. Στο επίκεντρο λοιπόν είναι οι 17 στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών. Ποιοι ασχολούνται με αυτό; Η πρωτοβουλία «In action for a better world δημιουργούμε έναν καλύτερο κόσμο», η οποία έχει πάρει μάλιστα και διάκριση στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Αναπτύσσεται από τον Quality Net Foundation σε συνεργασία με διεθνείς Οργανισμούς. Με την έγκριση του ΙΕΠ εκπαιδεύουν τη μαθητική κοινότητα.

Μάλιστα, στα εργαστήρια δεξιοτήτων, η πρώτη παραπομπή, η επίσημη παραπομπή, είναι στο διαγωνισμό «Bravo Schools: Δημιουργούμε έναν καλύτερο κόσμο». Ο διαγωνισμός αυτός το 2025 είχε 514 σχολεία που συμμετείχαν, 31.500 μαθητές, και γινόταν για όγδοη συνεχόμενη χρονιά. Δώρο στα καλύτερα εκπαιδευτικά σενάρια, δηλαδή στους νικητές, ήταν διαδραστικοί πίνακες.

Το πρόγραμμα στηρίζεται -όλα αυτά τα στοιχεία είναι από τις ιστοσελίδες των Οργανισμών- και από την ιδιωτική πρωτοβουλία, με πρώτη την Εθνική Τράπεζα. Και προσέξτε λίγο: το στόχο 3 για καλή υγεία και ευημερία τον στηρίζει ο Όμιλος Υγείας, με εκπαιδευτικό υλικό μάλιστα, «Καλή Υγεία για Καλύτερη Ζωή». Τον στόχο 8, που είναι αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη, τον στηρίζει το Ελληνικό Τραπεζικό Ινστιτούτο, με πρόγραμμα και εκπαιδευτικό υλικό, «Χρηματοπιστωτικός Εγγραμματισμός». Τον στόχο 12, υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή, τον στηρίζει η Eival Halcor, με ψηφιακή εκπαιδευτική πλατφόρμα, «Η Ζωή Χωρίς Σκουπίδια». Η Eival Halcor είναι ελληνική βιομηχανία χαλκού και αλουμινίου της οικογένειας των βιομηχάνων Στασινόπουλου. Στηρίζει όλη αυτή την πρωτοβουλία ο Αντένα, η EPT και η Ναυτεμπορική.

Το Quality Net Foundation, που είναι εξειδικευμένος Οργανισμός για τη βιώσιμη ανάπτυξη, είναι ο βασικός υποστηρικτής της ατζέντας 2030. Ακούστε στοιχεία που μας δίνει: έχει εκπαιδεύσει 1.450.000 μαθητές σε 13 περιφέρειες, 4.500 σχολεία, 50 θεματικά εκπαιδευτικά προγράμματα, τρεις ψηφιακές πλατφόρμες και εννιά σχολικούς διαγωνισμούς.

Πάμε τώρα στο Ίδρυμα Λαμπράκη. Το Ίδρυμα Λαμπράκη ξεκίνησε το πρόγραμμα «Ενεργώ ως Πολίτης» το 2022, με διαχειριστή το

Ίδρυμα Μποδοσάκη, με την έγκριση του Υπουργείου και τη δυνατότητα να εφαρμόζεται το πρόγραμμά του ως κατά επιλογήν εργαστήριο εντός του ωρολογίου προγράμματος είτε ως πρόγραμμα σχολικών δραστηριοτήτων. Σε αυτό βέβαια υπήρχαν και χρηματοδοτήσεις μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Να θυμίσω ότι στα σχολεία ξεκίνησε το «Ενεργώ ως Πολίτης» το Νοέμβρη του 2024.

Το Ίδρυμα Λάτση, σας είπα να θυμηθούμε μία ημερομηνία: μέχρι το 2014 χρηματοδοτούσε ερευνητικά προγράμματα στα πανεπιστήμια. Από το 2015 χρηματοδοτεί και σχολεία και εκπαιδευτικά προγράμματα και επιμορφώσεις εκπαιδευτικών με θέμα καινοτόμες τάξεις. Από το 2024 χρηματοδοτείται το πρόγραμμα «Οικολογικά Σχολεία» της Ελληνικής Εταιρείας Προστασίας της Φύσης. Δημόσιο

α οικολογικά σχολεία, ένα πρόγραμμα που εμείς το ξέρουμε πολύ καλά, που γίνεται εδώ και 30 χρόνια, έχει πια υποστηρικτές από το 2024 το Ίδρυμα Λάτση με το Ίδρυμα Μποδοσάκη και τον Όμιλο Πειραιώς. Μάλιστα, το Ίδρυμα Μποδοσάκη αναφέρει ότι με τη στήριξή του θα υλοποιήσει προγράμματα σε 150 σχολεία.

Η Alpha Bank, με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Κυκλική Οικονομία στην Πράξη», εισάγει στα σχολεία της Ελλάδας τις αρχές της βιωσιμότητας και της υπεύθυνης κατανάλωσης και προωθεί τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό. Σε τρία χρόνια λέει ότι ωφελήθηκαν 65.000 μαθητές.

Ας σταθούμε τώρα προσεκτικά στο παρακάτω κείμενο στοχοθεσίας, που συναντάμε πολλές φορές και αποτυπώνει στόχους της εκπαιδευτικής πολιτικής. Λέει: «Στόχος είναι να αποκτήσουν οι μαθητές 14 με 18 χρονών βασικές δεξιότητες για τη μελλοντική τους ένταξη στην αγορά της εργασίας και στην κοινωνία. Αυτές είναι η ενεργητική ακρόαση, η επίλυση προβλημάτων, η ομαδοσυνεργατική εργασία, η κριτική σκέψη και η αντίληψη για την επιχειρηματικότητα και την κοινωνική καινοτομία. Αναζητώντας τις δεξιότητες που ζητούν οι ιδιωτικές εταιρείες για προσλήψεις, τις soft skills, βλέπουμε επίλυση προβλημάτων, ομαδοσυνεργατική μέθοδος, ενεργητική ακρόαση, κριτική σκέψη».

Και αναρωτιόμαστε: το σχολείο μας πια ετοιμάζει αυτούς, για τις εταιρείες;

Επιτρέψτε μου δύο ακόμα διαπιστώσεις. Τα σχέδια μαθημάτων που προτείνονται και οι δραστηριότητες του «Ενεργώ ως πολίτης» ολοκληρώνονται τα περισσότερα με μία επιστολή στο Δήμο, στο Δήμαρχο, με τα θέματα που έχει καταγράψει η ομάδα και τις λύσεις που προτείνει. Στη συνέχεια λένε για μια ανάρτηση στην ιστοσελίδα του σχολείου και στο τέλος με αναστοχασμό.

Οι καταχρεωμένοι λοιπόν και στραγγαλισμένοι Δήμοι από τα Μνημόνια είναι οι αποδέκτες. Μέχρι εκεί φτάνει. Εκπροσωπούν το επιτρεπτό σημείο αναφοράς των θεσμών και της πολιτικής εξουσίας. Δεν υπάρχει κανένα γράμμα προς τον υπουργό Παιδείας που αφορά τα σχολεία και πουθενά σε οποιονδήποτε άλλον.

Πάμε στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας που κατακλύζουν τα προγράμματα αλλά και τη χώρα μας. Όπου ταξιδεύουμε συναντάμε από τη μία μεριά τη γνωστή ιδιωτική εταιρεία και από την άλλη τους ενεργούς πολίτες που κάνουν προσφυγές για να προστατέψουν λίμνες, καμένα βουνά, ποτάμια και θάλασσες.

Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας σε άμεση σύνδεση με την κλιματική αλλαγή, αλλά στην εκπαίδευσή τους δεν υπάρχουν οι αρνητικές επιπτώσεις, δεν υπάρχουν οι αντιδράσεις των ενεργών πολιτών, των περιβαλλοντικών Οργανώσεων, των Δήμων, των τοπικών κοινωνιών. Αρχίζουν και τελειώνουν με την ατομική ευθύνη: «Μείωσε το ενεργειακό σου αποτύπωμα και κλείσε το διακόπτη, βγάλε και το φορτιστή από την πρίζα».

Απουσιάζει η ευθύνη των θεσμών και η κριτική. Κατά τα άλλα θέλουμε κριτική σκέψη και ενεργό πολίτη.

Θα κλείσω με τα εξής ερωτήματα:

- Υπάρχει εθνική πολιτική για την εκπαίδευση, για την αειφορία ή απλώς εκτελούνται οι υποχρεώσεις απέναντι στα προγράμματα που χρηματοδοτούνται με βάση την ολοκλήρωση του έργου;
- Ενδιαφέρεται στην ουσία η Ευρωπαϊκή Ένωση για την εκπαίδευση, για την αειφορία και πώς εξηγείται ότι μόλις το 2009 έφτιαξε Τμήμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης;
- Εκτός από τον ενεργό πολίτη και τους 17 στόχους, την κλιματική αλλαγή, γιατί απουσιάζουν ως κεντρική κατεύθυνση θέματα όπως η διαχείριση των φυσικών πόρων;

- Γιατί είμαστε έτοιμοι για την ιδιωτικοποίηση του νερού, η προστασία της βιοποικιλότητας, μιας και ήδη έχει ξεκινήσει το θέμα με τις ντόπιες ποικιλίες των σπόρων και πολλά άλλα;
- Γιατί κλείνονται τα παιδιά όλο και περισσότερο σε ψηφιακές αίθουσες και καλλιεργούνται ψηφιακές δεξιότητες και ατονεί η μάθηση μέσα στη φύση, απ' την ίδια τη φύση, η βιωματική μάθηση που προσφέρουν τα ΚΕΠΕΑ;
- Γιατί δεν αξιοποιούνται οι ήδη υπάρχουσες δομές των ΚΕΠΕΑ και φτιάχνονται 13 νέα Κέντρα καινοτομίας;
- Έχουν θέση οι επιχειρήσεις χρηματοδότες μέσα στο δημόσιο σχολείο; Η πληρωμένη περιβαλλοντική εκπαίδευση -γιατί υπάρχουν και τέτοια παραδείγματα- είναι εκπαίδευση για την αειφορία τα λεωφορεία των ιδρυμάτων που στα φτωχά σχολεία δίνουν και τη συμμετοχή για να τα πάνε μέχρι μία παραλία να καθαρίσουν για μία ώρα και να μαζέψουν τα σκουπίδια;
- Είναι σύμπτωση η μεταβίβαση της σχολικής στέγης στους Δήμους που χρηματοδοτούνται όπως κατά τη διάρκεια των Μνημονίων με τη δέσμευση για το πρασίνισμα των σχολείων ως το 2030 σε ποσοστό 50%;
- Ποιος ελέγχει τα προγράμματα των ιδιωτών για την εκπαίδευση και για την αειφορία, αν γίνεται έμμεση διαφήμιση;
- Και το κυριότερο: αν λες ένα μέρος της αλήθειας για το περιβάλλον, τελικά είναι παραπλάνηση; Γιατί τότε γινόμαστε ευαισθητοποιημένοι τόσο όσο χρειάζεται το σύστημα για να αναπαραγάγει την κυρίαρχη ιδεολογία του και να μην κινδυνεύει.
- Τελικά, η εκπαίδευση για την αειφορία εκχωρήθηκε σε Οργανισμούς, Οργανώσεις, Ιδρύματα, φορείς ή παραμένει στο Υπουργείο Παιδείας; Και αν παραμένει, γιατί απαξιώνει τις επιτυχημένες δομές που διαθέτει;

Εδώ πιστεύω ότι οι παιδαγωγοί μας, τα πανεπιστήμια, η ΔΟΕ και το εκπαιδευτικό Κίνημα χρειάζεται να χαρτογραφήσουν αυτές τις αλλαγές στο σχολείο, να εκφράσουν εμπειριστατωμένα την άποψή τους και να καταθέσουν τη δική τους πρόταση για το σχολείο που θέλουμε. Γιατί αν αφαιρέσουμε από την περιβαλλοντική εκπαίδευση το ριζοσπαστικό της

περιεχόμενο, τότε παύει να είναι φορέας αλλαγής στην εκπαίδευση και στην κοινωνία.

Σας μίλησα ως εκπαιδευτικός που υπερασπιζόμουν πάντα το δημόσιο σχολείο και πέντε προτάσεις:

1. Το Κίνημα, οι Σύλλογοι, οι ΔΟΕ -γιατί είναι ό,τι μας έχει απομείνει- να παλέψουν όλοι μαζί, να στελεχωθούν τα ΚΕΠΕΑ, να συμπληρωθούν οι θέσεις των υπευθύνων και των σχολικών δραστηριοτήτων,
2. να χρηματοδοτηθούν άμεσα, να επικαιροποιηθεί το θεσμικό πλαίσίό τους και να συνδεθεί με το σχολείο, να συνεχιστεί η βιωματική εκπαίδευση που προσφέρουν τα ΚΕΠΕΑ,
3. να διασωθεί ο εκπαιδευτικός πλούτος των προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και των εκδόσεων όσο ακόμα προλαβαίνουμε, να αξιοποιηθούν στα εργαστήρια δεξιοτήτων από τα οποία απουσιάζουν,
4. να υπερασπιστούμε το δημόσιο δωρεάν σχολείο και τις δομές του που είναι για όλα τα παιδιά χωρίς ταξικό πρόσημο,
5. και τέλος να υπερασπιστούμε τους εξουθενωμένους εκπαιδευτικούς της τάξης που αβοήθητοι μάχονται μέσα σε ένα πέλαγος υποχρεώσεων και δυσκολιών, να τους αφήσουμε χώρο, χρόνο και ελευθερία για το παιδαγωγικό τους έργο.

Σας ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Σ. ΜΑΡΙΝΗΣ): Ευχαριστούμε πολύ τη συναδέλφισσα την Πλακονούρη για την κατάθεση αυτής της ζωντανής εμπειρίας που έχει αυτά τα χρόνια και για την πορεία απαξίωσης δομών και διαδικασιών που υπήρχαν και νομίζω ότι έχει ένα εξαιρετικό ενδιαφέρον και η πορεία ιδιωτικοποίησης πτυχών του περιεχομένου του σχολείου.

Να δώσουμε αμέσως το λόγο στον συνάδελφο του Φώτη Ποντικάκη για την τελευταία τοποθέτηση στο συγκεκριμένο ζήτημα.

Φ. ΠΟΝΤΙΚΑΚΗΣ: Ευχαριστώ. Η αρχή για την περιβαλλοντική εκπαίδευση στην Ελλάδα έγινε πίσω στη δεκαετία του 1980. Τότε είχαμε μία δημοκρατική μεταρρύθμιση των σχολείων, τη δεκαετία του 1980, απ' την τότε σοσιαλιστική Κυβέρνηση.

Δεν το λέω για να υποστηρίξω την τότε Κυβέρνηση, το λέω ότι αυτό ήταν αποτέλεσμα του δημοκρατικού πνεύματος που υπήρχε μετά τη

δικτατορία και αποτέλεσμα του Συνδικαλιστικού Κινήματος και του δημοκρατικού κινήματος που υπήρχε στη χώρα, το οποίο κατάφερε τότε και αναγνωρίστηκαν για πρώτη φορά τα μαθητικά Συμβούλια που εκλέγονταν από τους μαθητές. Έγινε αποφασιστικός ο ρόλος του Συλλόγου δασκάλων σε κάθε σχολείο, καταργήθηκαν οι στολές των μαθητών και των μαθητριών, γράφτηκαν νέα βιβλία στη δημοτική γλώσσα, καταργήθηκαν οι επιθεωρητές τότε που τρομοκρατούσαν τους δασκάλους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, εμφανίζεται για πρώτη φορά και η περιβαλλοντική εκπαίδευση στην Ελλάδα, κυρίως ως πρωτοβουλία βέβαια κάποιων εκπαιδευτικών και ως πειραματικά προγράμματα που έκανε σε τοπικές Διευθύνσεις το Υπουργείο Παιδείας τότε.

Το 1992 συντηρητική τότε η Κυβέρνηση, η κυβέρνηση πατρός Μητσοτάκη ήταν, έχουμε για πρώτη φορά επίσημη αναγνώριση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Είχαν προηγηθεί, όπως είπαμε, στη δεκαετία του 1980 πρωτοβουλίες πρωτοπόρων εκπαιδευτικών και πειραματικές προσπάθειες του Υπουργείου.

Τότε λοιπόν, απ' το 1992 και έπειτα, δημιουργούνται τρεις θεσμοί που είναι οι κύριοι θεσμοί της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Είναι τα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης των σχολείων, οι υπεύθυνοι περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και σχολικών δραστηριοτήτων που υπάρχουν σε κάθε τοπική Διεύθυνση και τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, που σήμερα λέγονται Κέντρα Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορία.

Για τα προγράμματα των σχολείων πρέπει να πούμε ότι, όπως προβλεπόταν από τότε, η συμμετοχή των μαθητών και των εκπαιδευτικών είναι εθελοντική. Στην αρχή της σχολικής χρονιάς ένας ή περισσότεροι εκπαιδευτικοί μπορούν να δηλώσουν στο Σύλλογο διδασκόντων και στην τοπική Διεύθυνση εκπαίδευσης ότι θέλουν να υλοποιήσουν ένα πρόγραμμα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Συμπληρώνουν απλώς μία αίτηση που έχουν κάποιες πληροφορίες και κάποιο στοιχειώδη σχεδιασμό και αυτή παραδίδεται στον υπεύθυνο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης που υπάρχει στη Διεύθυνσή τους.

Οι υπεύθυνοι περιβαλλοντικής εκπαίδευσης -ανέφερε νομίζω αρκετά γι' αυτό η Μαρία Δημοπούλου- κύριος στόχος τους είναι η υποστήριξη των εκπαιδευτικών, οργανώνοντας σεμινάρια, εργαστήρια, παρέχοντας και

συγκεντρώνοντας στοιχεία και υλικό, για να μπορέσουν να υποστηρίξουν το έργο των εκπαιδευτικών στη στην τάξη.

Και μετά έχουμε τον τρίτο θεσμό που είναι τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Σήμερα λειτουργούν 60 Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Κέντρα Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορία, ένα σε κάθε Περιφερειακή Ενότητα, δύο νομίζω είναι στο Ρέθυμνο και περισσότερα σε μεγάλες περιοχές όπως είναι η Αττική και η Θεσσαλονίκη.

Σε κάθε Κέντρο υπάρχουν αποσπασμένοι πέντε εκπαιδευτικοί από πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, που συνεργάζονται στα πλαίσια της παιδαγωγικής ομάδας. Αυτό το μοντέλο, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, δηλαδή τη συνεργασία εκπαιδευτικών από πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, το αντέγραψαν πρόσφατα στα Κέντρα Καινοτομίας που είναι απλά αντιγραφή του τρόπου λειτουργίας των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Και βέβαια υπάρχει εδώ και ένα ερώτημα: τα πραγματικά Κέντρα Καινοτομίας και τα πραγματικά πειραματικά σχολεία στην Ελλάδα ήταν και είναι ιστορικά τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Όλα τα υπόλοιπα είναι για να λέμε ότι δημιουργούμε κάτι καινούργιο, ενώ αυτό ήδη υπάρχει. Γιατί η καινοτομία υπήρχε πάντα στα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, και σε ό,τι αφορά τις μεθόδους και σε ό,τι αφορά τους τρόπους λειτουργίας.

Το πρώτο Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης ήταν στην Κλειτορία της Αχαΐας το 1993, αναφέρθηκε και προηγουμένως.

Να πούμε τώρα κάποια πράγματα για τη χρηματοδότηση. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση, η εκπαίδευση για την αειφορία στην Ελλάδα, χρηματοδοτείται κατά κύριο λόγο από κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία τα διαχειρίζεται το Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης από την Αθήνα. Παλιότερα, πριν την οικονομική κρίση του 2010, υπήρχε και ένα μικρό ποσό που δινόταν από τον κρατικό προϋπολογισμό στα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης των σχολείων και στα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Αυτή η κρατική χρηματοδότηση, σταμάτησε το 2010 με το πρόσχημα της οικονομικής κρίσης. Και λέω το πρόσχημα διότι, όπως θα

δούμε και στη συνέχεια, αυτά είναι προφάσεις εν αμαρτίας, θα το λέγαμε εμείς πιο σωστά.

Πώς λειτουργούν τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης; Κατ' αρχάς στην αρχή της σχολικής χρονιάς η παιδαγωγική ομάδα κάθε κέντρου σχεδιάζει τα εκπαιδευτικά προγράμματα. Τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι ένα σπάνιο δείγμα λειτουργίας σχολικής μονάδας με παιδαγωγική αυτονομία, που ταυτόχρονα προωθεί καινοτόμες παιδαγωγικές μεθόδους, κριτική και δημιουργική σκέψη, αλλά και ενεργό συμμετοχή των μαθητών.

Το δεύτερο πράγμα που κάνουν είναι ότι υποβάλλουν τα προγράμματα αυτά για έγκριση στην αρχή της σχολικής χρονιάς, για έγκριση από την αρμόδια Διεύθυνση του Υπουργείου. Η έγκριση αυτή είναι τυπική, εγώ δεν έχω ακούσει ποτέ να έχει απορριφθεί κάποιο πρόγραμμα που σχεδίασε κάποιο κέντρο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για οποιοδήποτε λόγο από το Υπουργείο. Είναι περισσότερο ενημερωτικού χαρακτήρα.

Το τρίτο πράγμα που κάνουν τα Κέντρα είναι ότι βγάζουν ένα πρόγραμμα μετά, αφού συγκεντρωθούν οι αιτήσεις των σχολικών ομάδων που θέλουν να επισκεφτούν τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης από τους υπεύθυνους περιβαλλοντικής εκπαίδευσης των Διευθύνσεων, βγάζουν με ένα προγραμματισμό για όλη τη σχολική χρονιά και αρχίζουν οι επισκέψεις που μπορεί να έχουν διάρκεια μία, δύο ή τρεις ημέρες σχολικών ομάδων στα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Και τέλος, το τέταρτο πράγμα που κάνουν τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι η παιδαγωγική ομάδα κάθε κέντρου σχεδιάζει και δημιουργεί εκπαιδευτικό υλικό, αναφέρθηκαν προηγουμένως αρκετά από αυτά (βιβλία, φύλλα εργασίας κ.ά.) και όλο αυτό το εκπαιδευτικό υλικό πρέπει να τονίσουμε ότι είναι ελεύθερα διαθέσιμο και δωρεάν για όλους τους εκπαιδευτικούς, μαθητές και οποιονδήποτε θέλει να το χρησιμοποιήσει.

Τώρα ερχόμαστε στην οικονομική κρίση. Η οικονομική κρίση το 2010 χρησιμοποιήθηκε από τις ελληνικές Κυβερνήσεις ως δικαιολογία για να περικοπούν Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. 24 Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης έκλεισαν το 2010 με υπογραφή -εγώ δεν θα το ξεχάσω ποτέ και θα το θα το λέω μέχρι να πεθάνω!- Διαμαντοπούλου και Χριστοφιλοπούλου που ήταν Υπουργοί τότε. 24 Κέντρα Περιβαλλοντικής

Εκπαίδευσης, ανάμεσά τους ήταν και το δικό μας. Δεν ήμουν εγώ τότε στο Κέντρο, ήμουν στη Διεύθυνση ως υπεύθυνος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Αγωνιστήκαμε για ένα χρόνο και καταφέραμε μέσα σε ένα χρόνο αργότερα να το επαναφέρουμε σε λειτουργία μετά από κινητοποίηση πολλών φορέων και πολιτών στα Χανιά. Καταφέραμε και ξανάνοιξε το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης του του Βάμου.

Από τα 64 δηλαδή είχαν μείνει 40 και μετά από κινητοποίηση καταφέραμε και άνοιξαν μετά άρα 10 και τώρα αυτή τη στιγμή είναι 60 πλέον τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Το δεύτερο πράγμα που έκαναν ήταν να κόψουν τους μισθούς όλων των εκπαιδευτικών, αλλά και των επιδομάτων που υπήρχαν στα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Περικόπηκαν τα κρατικά και τα ευρωπαϊκά κονδύλια για τα σχολεία, αλλά και για τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Περικόπηκαν οι εκπαιδευτικοί, ανέφερε η Σίσσυ προηγουμένως ότι ήταν έως εννιά άτομα και το διοικητικό προσωπικό, είχαμε Γραμματεία στην αρχή υπήρχε γραμματέας σε κάθε Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, διοικητικό πρόσωπο, όχι εκπαιδευτικός.

Όλα αυτά κόπηκαν και ως αποτέλεσμα έχουμε αυτή τη στιγμή σε πολλές Διευθύνσεις να μην υπάρχουν πλέον υπεύθυνοι για την περιβαλλοντική εκπαίδευση ή για τις σχολικές δραστηριότητες. Διότι όταν παραιτείται κάποιος ή όταν συνταξιοδοτείται κάποιος, δεν αντικαθίσταται και σε πολλά Κέντρα λείπουν εκπαιδευτικοί από την παιδαγωγική ομάδα. Παρ' όλο που φέτος για πρώτη φορά μετά από πολλά χρόνια έγινε προσωρινή ετήσια συμπλήρωση, για ένα χρόνο δηλαδή, συμπλήρωση της παιδαγωγικής ομάδας.

Η οδηγία όμως που ήρθε από το Υπουργείο στην αρχή της σχολικής χρονιάς προς τις περιφερειακές Διευθύνσεις ήταν ότι να συμπληρωθούν οι παιδαγωγικές ομάδες μέχρι του αριθμού των τριών ατόμων. δηλαδή να μην φτάσουν τους πέντε. Αν είναι τρία άτομα σε ένα Κέντρο εντάξει, δεν χρειάζεται συμπλήρωση, αν είναι τέσσερα δεν χρειάζεται συμπλήρωση, αν είναι πέντε, δεν χρειάζεται. Αν είναι ένας ή δύο, εντάξει, να τους πάμε μέχρι τρεις.

Δηλαδή ήταν μία περιορισμένη προσωρινή συμπλήρωση και μάλιστα σε Κέντρα το τα οποία αυτή τη στιγμή έχουν και γερασμένο

πληθυσμό, ο εκπαιδευτικό πληθυσμό, με την έννοια ότι έχει να γίνει 12 χρόνια η προκήρυξη των θέσεων. Γιατί κανονικά έπρεπε εμείς να είμαστε στις θέσεις που είμαστε με θητεία τεσσάρων ή πέντε χρόνων.

Να πω και κάτι ακόμα σε ό,τι αφορά τα οικονομικά, ότι τα ευρωπαϊκά κονδύλια για το περιβάλλον αυξάνονται συνεχώς τα τελευταία χρόνια. Παρ' όλα αυτά οι ελληνικές Κυβερνήσεις -και αναφέρω όλες τις Κυβερνήσεις, δεν αναφέρω μόνο την τωρινή- κατάφεραν να μειώνουν τα κονδύλια για την περιβαλλοντική εκπαίδευση, ακόμη και τα ευρωπαϊκά. Άρα μιλάμε για καθαρά πολιτική επιλογή.

Θυμάμαι χαρακτηριστικά την τελευταία φορά που έγινε συνάντηση των υπευθύνων των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης το 2017, αν θυμάμαι καλά, στο Υπουργείο Παιδείας, που μας συγκέντρωσε ο τότε Γενικός Γραμματέας ο αείμνηστος Γιάννης Παντής στο Υπουργείο Παιδείας, από όλη την Ελλάδα και μας είπε: «Καταφέραμε να σώσουμε τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης διότι μας πίεζαν να τα κλείσουμε. Και καταφέραμε να τα σώσουμε και εξασφαλίσουμε για τα επόμενα πέντε χρόνια ένα εκατομμύριο κάθε χρόνο».

Και εκεί αναρωτήθηκα και το είπα κιόλας «πώς γίνεται ενώ τα ευρωπαϊκά κονδύλια αυξάνονται παντού, εσείς που σώσατε και όπως λέτε τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης να μειώνετε τα κονδύλια; Διότι με εν μέσω κρίσης η προηγούμενη Κυβέρνηση που ήταν της Νέας Δημοκρατίας έδινε 1. 350. 000 το χρόνο από ευρωπαϊκά κονδύλια για όλα τα και τη λειτουργία όλων των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και εσείς που είστε μια κυβέρνηση που λέτε ότι η της Αριστεράς, δεν εξασφαλίζετε 1.000.000 από ευρωπαϊκά κονδύλια που εκεί πέρα δεν μειώνονται. Μειώνονται οι περικοπές στα κρατικά κονδύλια». Άρα λοιπόν εδώ υπάρχουν πολλά ερωτήματα για το ποιες είναι οι προτεραιότητες του καθενός.

Να πω επίσης για την πανδημία κάποια πράγματα. Η κρίση της πανδημίας βρήκε τα περισσότερα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, όπως και τους περισσότερους εκπαιδευτικούς, ανέτοιμους. Ήμασταν ανέτοιμοι χωρίς την κατάλληλη κατάρτιση για διαδικτυακές και εξ αποστάσεως εκπαιδευτικές δραστηριότητες.

Χωρίς σχεδόν καθόλου βοήθεια από το Υπουργείο, οι εκπαιδευτικοί τότε δημιούργησαν διαδικτυακές κοινότητες μάθησης, τα

θυμόμαστε οι περισσότεροι, στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ανταλλάζοντας τεχνικές και μεθόδους.

Στη διάρκεια της πανδημίας οι παιδαγωγικές ομάδες των ΚΕΠΕΑ εκπαιδεύτηκαν αρχικά μόνες τους και μεταξύ τους, με δικές τους πρωτοβουλίες και στη συνέχεια δημιούργησαν εκπαιδευτικό υλικό εξ αποστάσεως εκπαίδευσης μέσω διαδικτύου, για ασύγχρονη διαδικτυακή εκπαίδευση και οργάνωσαν πολλά διαδικτυακά σεμινάρια για εκπαιδευτικούς, υποστηρίζοντας τους εκπαιδευτικούς για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση μέσω του διαδικτύου.

Επίσης στη συνέχεια προσφέραμε και διαδικτυακά εξ αποστάσεως προγράμματα για σχολικά κτήματα. Αυτό μπορούσαμε να κάνουμε εκείνη την περίοδο που δεν επιτρεπόταν να κάνουμε κάτι έξω, διότι εννοείται ότι εμάς ως Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης η απόλυτη προτεραιότητά μας είναι η υπαίθρια εκπαίδευση, η εκπαίδευση μέσα στη φύση, για τη φύση, υπέρ της φύσης.

Και κάποια δεδομένα, για να συνειδητοποιήσει κανείς για τι πράγμα μιλάμε, για τη σημασία των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Πρέπει να τονίσουμε ότι πριν την πανδημία στα προγράμματα και σεμινάρια κάθε Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, για παράδειγμα ενός Κέντρου όπως είναι το Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Βάμου, συμμετείχαν κάπου 5.000 παιδιά και εκπαιδευτικοί κάθε χρόνο.

Αυτό σημαίνει, αν το βάλουμε αυτό επί 50 Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης ή επί 60 που είμαστε σήμερα, σημαίνει ότι έχουμε 250 με 300.000 μαθητές και εκπαιδευτικούς που συμμετέχουν κάθε χρόνο σε εκπαιδευτικά προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης ή εκπαίδευσης για την εφορία που οργανώνονται από τα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

Αυτό είναι ένα πολύ ισχυρό όπλο, ένα πολύ δυνατό όπλο για μια Κυβέρνηση που θα ήθελε να υποστηρίξει δράσεις προστασίας του περιβάλλοντος, προστασίας της φύσης. Αυτό το όπλο δυστυχώς απαξιώνουν οι Κυβερνήσεις. Έχουν ένα πολύ ισχυρό όπλο στα χέρια τους για την προστασία της φύσης, το οποίο δεν θέλουν να χρησιμοποιήσουν και το απαξιώνουν συνεχώς.

Απειλές για το μέλλον. Το πρώτο ζήτημα είναι το ζήτημα της χρηματοδότησης. Η έλλειψη χρηματοδότησης είναι μια μεγάλη απειλή σε συνδυασμό με τη γραφειοκρατία. Υπάρχει κεντρική διαχείριση από το Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ. που περιορίζει αρκετά τις δράσεις των ΚΕΠΕΑ.

Βέβαια πρέπει να πούμε ότι από φέτος, τώρα τα τελευταία ένα-δύο χρόνια, ενώ είχε περικοπεί για πολλά χρόνια, λειτουργήσαμε για τέσσερα ή πέντε χρόνια μετά την αλλαγή Κυβέρνησης σχεδόν καθόλου χρηματοδότηση. Τώρα, τα τελευταία ένα ή δύο χρόνια έχει επανέλθει η χρηματοδότηση, αλλά με κεντρική διαχείριση από το Ίδρυμα Νεολαίας και Δια Βίου Μάθησης, που διαχειρίζεται τα κονδύλια κεντρικά και καλύπτει κάποιες από τις ανάγκες.

Δεύτερη απειλή για το μέλλον είναι η έλλειψη εκπαιδευτικών. Εκκρεμεί η προκήρυξη στελέχους των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Κάθε συνταξιοδότηση ή αποχώρηση εκπαιδευτικού δεν αναπληρώνεται. Δηλαδή όποιος φύγει, πολύ δύσκολα θα αντικατασταθεί.

Κίνδυνος που υπάρχει και φόβος που υπάρχει είναι για κλείσιμο των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Μια περιβαλλοντική ευαισθησία -και εδώ έρχομαι για να συμπληρώσω αυτά που έλεγε πριν η Σίσσυ- είναι ότι θεωρώ ότι η περιβαλλοντική ευαισθησία είναι εμπόδιο σε καταστροφικά για τη φύση ιδιωτικά συμφέροντα. Όλοι αυτοί που θέλουν να ιδιωτικοποιήσουν τη διαχείριση των απορριμμάτων, όλοι αυτοί που έχουν τα εργοστάσια καύσης, όλοι αυτοί που προωθούν καταστροφικές επενδύσεις σε περιοχές Natura από εξορύξεις μέχρι καταστροφές των βουνών για βιομηχανικές Α.Π.Ε., όλα αυτά τα συμφέροντα δεν βλέπουν με καθόλου καλό μάτι την περιβαλλοντική ευαισθησία. Θεωρούν ότι έχουμε υπερβολικά πολλή περιβαλλοντική ευαισθησία στην Ελλάδα και δεν χρειαζόμαστε περισσότερη.

Και βέβαια υπάρχει και αυτό το οποίο ανέφερε προηγουμένως η Σίσσυ και που έχει αρχίσει να γίνεται, η απειλή της ιδιωτικοποίησης. Η εισαγωγή χορηγών στη λειτουργία των ΚΕΠΕΑ που επιχειρείται να γίνει, μπορεί να οδηγήσει στον έλεγχό τους από ιδιωτικά συμφέροντα και εταιρείες. Δηλαδή φανταστείτε αν μια πετρελαϊκή εταιρεία ή ένας εφοπλιστής αναλάβει τη λειτουργία ή χορηγήσει χρηματικά τη λειτουργία ενός Κέντρου ή δράσεις ενός Κέντρου εκπαίδευσης για το περιβάλλον και την αειφορία -κάτι στο οποίο

ανπιστεκόμαστε με όλες μας τις δυνάμεις- αν υπάρξει χρηματοδότηση, τότε υπάρχει ιδεολογικός έλεγχος.

Θα μπορούμε να μιλάμε για ατυχήματα και πετρελαιοκηλίδες, για παράδειγμα ή τι πρόβλημα είναι οι πετρελαιοκηλίδες ή ένα ατύχημα; Ή για το πόσο καταστροφικό είναι το καυσαέριο ή η καύση των ορυκτών καυσίμων; Σίγουρα δεν θα μπορούμε να μιλάμε αν ο χορηγός μας είναι μια πετρελαϊκή εταιρεία.

Και βεβαίως θα αρνούμαστε ότι υπάρχει η κλιματική κρίση, όπως όπως λέει και ο αγαπητός ο κ. Τραμπ. Θα λέμε κι εμείς ότι «δεν υπάρχει κλιματική κρίση και το καυσαέριο είναι υγιεινό». Αυτό θα λέμε!

Υπάρχουν όμως και ελπίδες για το μέλλον. Υπάρχει η ελπίδα για ένα διαφορετικό, καλύτερο μέλλον για τα Κέντρα και για την περιβαλλοντική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Η συνεργασία ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς, σε Κέντρα και περιβαλλοντικές Οργανώσεις που φέρνει νέες ιδέες και τρόπους δράσης.

Υπάρχουν κονδύλια ευρωπαϊκά που μπορούν να αξιοποιηθούν και ι μιλάω για ευρωπαϊκά κονδύλια, τα οποία δεν είναι κονδύλια που μας χαρίζονται, είναι κρατικά κονδύλια από τους δικούς μας φόρους, τα οποία πηγαίνουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μπορούν να επιστρέφουν εάν και εφόσον εμείς τα διεκδικούμε.

Αυτό βέβαια δεν αναιρεί την ευθύνη του ελληνικού κράτους. Η νομοθεσία προβλέπει εδώ και αρκετά χρόνια, από την εποχή της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ ακόμη, αλλά και με τη μετέπειτα νομοθεσία της Νέας Δημοκρατίας, χρηματοδότηση των ΚΕΠΕΑ και από τον κρατικό προϋπολογισμό. Δεν έχει όμως μέχρι στιγμής εφαρμοστεί.

Δηλαδή προβλέπει ότι το Υπουργείο Παιδείας, μέσα από τον κρατικό προϋπολογισμό, χρηματοδοτεί τους Δήμους για να καλύψουν δραστηριότητες τη λειτουργία των Κέντρων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Αυτό δεν έχει γίνει, δεν έχει εφαρμοστεί, παρ' ότι προβλέπεται.

Υπάρχει η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, η οποία κατευθύνει κονδύλια και προς την περιβαλλοντική εκπαίδευση. Υπάρχει η κλιματική κρίση και η απώλεια βιοποικιλότητας, και όλα αυτά οδηγούν αναγκαστικά στη λήψη μέτρων για την αντιμετώπισή τους και εδώ είναι κρίσιμος ο ρόλος της εκπαίδευσης.

Και πρέπει να πω επειδή αναφέρθηκα αρκετά και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ότι βεβαίως συμφωνώ με αυτό που ανέφερε προηγουμένως και κάποιος από τους πρώτους εισηγητές, ότι εννοείται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι φιλοπεριβαλλοντική, αλλά πρέπει να πούμε από την άλλη ότι όλοι οι θεσμοί, το ελληνικό κράτος, ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ό,τι πολιτική ακολουθούν είναι αποτέλεσμα σύγκρουσης συμφερόντων, αποτέλεσμα κινητοποιήσεων.

Ό,τι έχει επιτευχθεί, για παράδειγμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θετικό, έχει επιτευχθεί χάρη στις κινητοποιήσεις των περιβαλλοντικών Οργανώσεων, χάρη στις κινητοποιήσεις των εργαζομένων και των Συνδικάτων. Ό,τι αρνητικό έρχεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και από τους διεθνείς Οργανισμούς, έρχεται ακριβώς επειδή δεν ήμασταν αρκετά δυνατοί ως Συνδικάτα, ως εργαζόμενοι, ως περιβαλλοντικές Οργανώσεις για να επιβάλουμε μια καλύτερη ρύθμιση.

Κάπου εδώ να κλείσω και να δώσω τον λόγο στη συνέχεια.
Ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Σ. ΜΑΡΙΝΗΣ): Ευχαριστούμε πολύ. Ολοκληρώνουμε τον πρώτο κύκλο των εισηγήσεων, των τοποθετήσεων. Έχουμε ανοίξει νομίζω όλοι την ατζέντα του θέματος με αρκετές πλευρές και διαστάσεις. Ένα θέμα που αποδεικνύεται αρκετά σύνθετο, μιλώντας για περιβαλλοντική εκπαίδευση. Έχει γίνει αναλυτική συζήτηση για τις δομές, για τη χρηματοδότηση, την απαξίωση που νομίζω παρακολούθησε όλη την πορεία της συνολικότερης υποβάθμισης του εκπαιδευτικού συστήματος.

Φυσικά ανοίγουν πλευρές για το ίδιο το περιεχόμενο, τις στοχεύσεις της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, τις διασυνδέσεις που έχει με τις ευρωπαϊκές πολιτικές και τις εγχώριες. Και θεωρώ, όπως ειπώθηκε και από κάποια τοποθέτηση, ότι είναι σημαντικό ότι ξεκινάμε μια συζήτηση πιο οργανωμένη και σαν Ομοσπονδία, πιο συντεταγμένη για αυτό το θέμα, προκειμένου να χαρτογραφήσουμε την κατάσταση. Και νομίζω και από τις σημερινές τοποθετήσεις ανοίγει ένας προβληματισμός που σίγουρα μπορεί και πρέπει να συνεχιστεί και να ευχαριστήσουμε από αυτή την άποψη όλους τους ομιλητές και για τη συμμετοχή τους και για τις τοποθετήσεις τους.

Τώρα, σε σχέση με τις ερωτήσεις, θα προχωρήσω σύντομα. Θα τις διαβάσω όλες μαζί και θα ξαναδώσω για έναν κύκλο τοποθέτησης και για

να ολοκληρώνουμε, θα δώσω ξανά τον λόγο σε όλους τους ομιλητές και για να απαντήσουν στις ερωτήσεις και αν θέλουν να προσθέσουν κάτι που τους έχει κινήσει το ενδιαφέρον, έχει τροφοδοτήσει τον προβληματισμό τους από τις τοποθετήσεις που έχουν γίνει μέχρι τώρα.

Να αναφέρω ότι έχει έρθει εδώ στη φόρμα μια τοποθέτηση, είναι πολύ μεγάλη δεν μπορώ να τη διαβάσω ολόκληρη, όμως θα τη θέσουμε υπόψη του Διοικητικού Συμβουλίου. Έτσι είναι από μια συνάδελφο που δεν είναι εκπαιδευτικός βέβαια, είναι γονιός, ασχολείται επαγγελματικά με το ζήτημα ως επιστήμονας και μας καταθέτει ένα πλέγμα προτάσεων, προβληματισμών, σκέψεων, το οποίο φυσικά και θα το πάρουμε υπόψη και ευχαριστούμε πάρα πολύ και για τη συμβολή της στη σημερινή μας συζήτηση.

Από εκεί και πέρα, υπάρχουν δύο ερωτήσεις για τον κ. Βασίλη Μπέλο και μια ερώτηση για όλους τους ομιλητές. Τις διαβάζω. Για τον κ. Μπέλο οι δύο πρώτες: «Χωρίς να διαφωνώ με την ουσία της ανάλυσής σας, κατά τη γνώμη μου υπάρχει ζήτημα κλιματικής κρίσης, καθώς η μέση θερμοκρασία του πλανήτη έχει αυξηθεί σημαντικά σε βαθμό που έχει καταστεί επικίνδυνη για το μέλλον. Θα θέλατε να το σχολιάσετε;»

Και μια ακόμα ερώτηση που είναι σχετική με αυτή: «Κατά τη γνώμη σας υπάρχει περιβαλλοντική κρίση και κλιματική αλλαγή ή όχι; Θεωρείτε ότι με κάποιες προϋποθέσεις η εκτροπή του Αχελώου θα μπορούσε να είναι ένα έργο με θετικά αποτελέσματα χωρίς αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις;» Αυτές οι δύο ερωτήσεις για τον κ. Μπέλο και μια ερώτηση που απευθύνεται σε όλους τους ομιλητές, οπότε μπορούν να την προσεγγίσουν στη δευτερολογία τους:

«Παρά τις τόσες δεκαετίες περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, η περιβαλλοντική κρίση επιδεινώνεται. Μήπως αυτή η παραδοχή αποκαλύπτει θεμελιώδη όρια στον τρόπο που προσεγγίζουμε την εκπαιδευτική διαδικασία; Πού ακριβώς αποτυγχάνει η μετατροπή της περιβαλλοντικής γνώσης σε δράση, στον σχεδιασμό των προγραμμάτων, στην κουλτούρα των θεσμών, τις κοινωνικές συνθήκες; » Αυτή είναι η ερώτηση.

Υπάρχει ακόμα μια ερώτηση, η οποία είναι προς την κα Πλακονούρη προς τη συναδέλφισσα, που λέει το εξής: «Η περιβαλλοντική εκπαίδευση ήταν πάντα πολιτική εκπαίδευση. Ωστόσο, ήταν στην ευθύνη της

κάθε παιδαγωγικής ομάδας που και πώς θα σχεδιάσει τα προγράμματα και τι στόχους έθετε. Θα συμφωνήσω ότι τα σχολεία έχουν γίνει ξέφραγο αμπέλι και στέλνουν έγγραφα ιδιωτικοί φορείς επί πληρωμή. Γι' αυτό έχουν ευθύνη και οι Σύλλογοι διδασκόντων τι θα επιλέξουν για να πάνε μαζί με τους μαθητές τους, να στηρίξουν τους δημόσιους δωρεάν φορείς όπως τα ΚΕΠΕΑ» Είναι τοποθέτηση, αλλά μπορεί να την σχολιάσει η συναδέλφισσα η Σίσσυ και οι υπόλοιποι.

Αυτά έχουμε, οπότε θα ξαναδώσω τον λόγο με τη σειρά των ομιλητών που είναι εδώ παρόντες και παρούσες και θα ξεκινήσω με τον κ. Βασίλη Μπέλο, ο οποίος έχει τον λόγο για τις απαντήσεις και για όποιο άλλο σχόλιο νομίζει ότι θέλει να κάνει με βάση τη συζήτηση.

B. ΜΠΕΛΟΣ: Καλησπέρα και πάλι. Ήταν πολύ ενδιαφέρουσα όλη η διαδικασία και όλος ο κύκλος των διαλέξεων, καθώς και τα σχόλια. Να ξεκινήσω λίγο από τα τις δύο «τεχνικές» σε εισαγωγικά ερωτήσεις. Η πρώτη είναι ότι να σχολιάσουμε αν αυξάνεται η μέση θερμοκρασία της Γης, αν αυτό δημιουργεί μια κλιματική κρίση κλπ.

Το ότι αυξάνεται η μέση θερμοκρασία της Γης είναι αντικειμενικό, ισχύει, αν και υπάρχουν διάφορα μεθοδολογικά θέματα του πώς μετράμε και με τι επίπεδα ακρίβειας και πώς μετρούσαμε πριν 200 χρόνια, γιατί τόσα είναι τα δεδομένα που έχουμε, αλλά τέλος πάντων είναι κάτι που δεν αμφισβητείται.

Αυτό που αμφισβητείται κατ' αρχάς είναι ότι δεν είναι κάτι το καινούργιο, έχει αποτυπωθεί ιστορικά, δεν συζητάω για παλαιότερες περιόδους πριν την εμφάνιση του ανθρώπινου είδους, έχει εμφανιστεί πολλές φορές στην ανθρωπότητα, έχει αποτυπωθεί στη μυθολογία, οι παχιές και οι ισχνές αγελάδες. Ξέρουμε ότι στο Μεσαίωνα υπήρχε μια μίνι παγετώδης περίοδο που ακολούθησε η περίοδος της αύξησης της θερμοκρασίας και την αποδίδουν στη στην ανθρωπογενή βιομηχανική επανάσταση κλπ. και είναι κάτι που ξέρουμε ότι γίνεται συνεχώς.

Αυτό που δεν ξέρουμε, είναι αν ανεβαίνει η θερμοκρασία λόγω της αύξησης του διοξειδίου του άνθρακα ή αν γίνεται το ανάποδο. Υπάρχει μια ολόκληρη επιστημονική κουβέντα η οποία λέει ότι η θερμοκρασία ανεβαίνει ούτως ή άλλως και προφανώς αυτό λόγω του φυσικού κύκλου συμπαρασύρει και το διοξείδιο του του άνθρακα.

Για να έρθω τώρα στην ουσία. Θα πρέπει λίγο να διακρίνουμε εδώ την περιβαλλοντική κρίση, την περιβαλλοντική υποβάθμιση, την οικολογική καταστροφή και την κλιματική αλλαγή. Είναι δύο διαφορετικά πράγματα και κατανοώ ότι υπάρχει λόγω και της σκόπιμης ασάφειας κατά τη γνώμη μου που υπάρχει στον επιστημονικό και δημόσιο λόγο, είναι δύο διακριτά πράγματα.

Το ένα συμβαίνει εδώ και τώρα άμεσα και είναι πάρα πολύ επικίνδυνο και το δεύτερο είναι κάτι που συμβαίνει σε πολύ μεγάλες κλίμακες και στον χώρο και στον χρόνο και είναι και ασαφές αν γίνεται και δεν είμαστε σίγουροι αν είναι και ανθρωπογενές.

Ξέρετε, υπάρχει ένας κλάδος που λέγεται Geoengineering, δηλαδή προσπάθεια επιστημόνων -στα χαρτιά προφανώς- να αλλάξουν το κλίμα της Γης με mega projects. Ένα από τα πολύ μεγάλα που υπάρχει στα χαρτιά είναι να στείλουν κάτοπτρα-δορυφόρους γύρω γύρω από τη Γη και να στέλνουν πίσω την ακτινοβολία του ήλιου. Όπως καταλαβαίνουμε αυτά είναι αστεία.

Πέρα από μια μικρή κοινότητα ας πούμε επιστημόνων δεν υπάρχει κάτι άμεσα υλοποιήσιμο και εφαρμόσιμο, γιατί αν θεωρούσαν ότι όντως είναι τόσο βασικός κίνδυνος και άμεσος, πιστέψτε με, τέτοιου τύπου project θα μπαίνανε στην ατζέντα καθημερινά.

Δεν είναι τυχαίο ότι υπάρχει και ένας σκεπτικισμός και από πρωτοπόρους Πράσινους, έτσι; Ας πούμε τον Bill Gates -δεν θα πω κάποιον επαναστάτη- ο οποίος ο ίδιος που πρωτοπορούσε σε όλο αυτό το κομμάτι της πράσινης αλλαγής κλπ., ο ίδιος και το ίδρυμά του έβγαλε μια ανακοίνωση η οποία λέει «μήπως να το πάρουμε αλλιώς, δεν είναι τελικά το ζήτημα αυτό. Το ζήτημα είναι η δημόσια υγεία, το well-being, η ευεξία δηλαδή», κλπ.

Και για να καταλήξω και στο τέλος, δηλαδή, αυτό που λέμε κλιματική κρίση έχει μια εξής πονηριά: αφήνει όλο το πλαίσιο των μέτρων, έργων κλπ. και την θωράκιση που πρέπει να έχουμε εμείς απέναντι στα κλιματικά φαινόμενα, το θεωρεί σαν ένα θεικό φαινόμενο το οποίο δεν μπορούμε να κάνουμε και τίποτα άλλο. Και το αφήνει σε ένα αβέβαιο μέλλον στην περίφημη απανθρακοποίηση.

Δηλαδή, για να το θέσω λίγο λαϊκίστικα και συγγνώμη έτσι που θα το πω, μας λένε π. χ. ότι για να προστατευτούμε από τις πλημμύρες θα

πρέπει να σταματήσουμε να τρώμε μοσχαρίσιο κρέας γιατί οι αγελάδες παράγουν μεθάνιο. Αυτό καταλαβαίνουμε όλοι ότι στην πρακτική μας ζωή, στην καθημερινότητά μας για τα επόμενα 10, 20, 30, 40 χρόνια είναι αστείότητα.

Τώρα, σε αυτό που ρωτάει ο κ. Μαριώλης, επίσης πάλι θα πω ότι είναι δύο τελείως διαφορετικά πράγματα. Η καθημερινή οικολογική καταστροφή από το κυνήγι του κέρδους των μεγάλων μονοπωλιακών επιχειρηματικών ομίλων και η περίφημη κλιματική αλλαγή, κλιματική κρίση κλπ. που είναι ένας οικονομικός πολιτικός όρος, να το πω έτσι. Είναι πολύ πιο επικίνδυνο το πρώτο, πολύ πιο άμεσο και αν θέλετε να κάνουμε και μια αναλογία, είναι σαν να μας σημαδεύουν 10 τύποι με πιστόλια και εμείς να αγχωνόμαστε πιο πολύ για το τι θα γίνει σε 30 χρόνια επειδή κάτι μας είπε μια καφετζού. Αυτή είναι η αναλογία που πρέπει να κάνουμε τώρα.

Τώρα, όσον αφορά για την εκτροπή του Αχελώου, πρέπει να ξέρουμε ότι η Ελλάδα έχει μια ιδιαιτερότητα όσον αφορά τους υδατικούς της πόρους. Ο μεγάλος όγκος νερού που βρίσκεται στην ατμόσφαιρα, γιατί αυτό το νερό παίρνουμε, αυτό είναι το ο πιο ανανεώσιμος πόρος όσον αφορά το νερό, δεν είναι το νερό το υπόγειο το οποίο το αντλούμε και μετά μας τελειώνει, ο μεγάλος όγκος νερού που βρίσκεται στην ατμόσφαιρα βρίσκεται στη δυτική Ελλάδα. Όσοι είναι από τη δυτική Ελλάδα ξέρουν ότι βρέχει πολύ παραπάνω και αυτό το ξέρουμε και όσοι είμαστε στην Αθήνα που ξέρουμε ότι το νερό μας, ο Μόρνος δηλαδή και ο Εύηνος, έρχεται από εκεί πέρα.

επομένως αυτό το ζήτημα της διαχείρισης των υδατικών πόρων, όπως είναι το τι καλλιεργούμε, πού καλλιεργούμε, πώς καλλιεργούμε, πού πίνουμε νερό, δηλαδή στην Αθήνα και Θεσσαλονίκη και στην υπόλοιπη ανατολική Ελλάδα και τι βιομηχανία έχουμε -ως επί το πλείστον στην ανατολική Ελλάδα- είναι κάτι που είναι αντικειμενικό και πρέπει να το αντιμετωπίσουμε όχι τοπικίστικα, αλλά κεντρικά.

Αλλά ποιο είναι το ζήτημα κατά τη γνώμη μου που πρέπει να μπει κεντρικά; Το αν η κάθε επένδυση, το κάθε έργο εξυπηρετεί το κοινωνικό σύνολο και αυτούς που παίρνουν το νερό και αυτούς που θα «δώσουν» το νερό σε εισαγωγικά και δεν εξυπηρετεί τους μεγάλους μονοπωλιακούς ομίλους στις κατασκευές, στη διαχείριση του νερού όπως είναι οι μεγάλοι όμιλοι (SUEZ, VIOLAK κ.ά).

Κατά τη γνώμη μου έτσι απαντιέται το ζήτημα του Αχελώου και νομίζω ότι το παράδειγμα με τη Θεσσαλία που τόσα χρόνια θεωρούνταν αντιπεριβαλλοντικό και τώρα που το προτείνει η περίφημη έκθεση των Ολλανδών γιατί θα γίνει μια αναδιανομή στο Θεσσαλικό κάμπο όσον αφορά την ιδιοκτησία της αγροτικής γης, τώρα είναι φιλοπεριβαλλοντικό ή όταν θέλει απ' τα λιμνάζοντα κεφάλαια να δώσουνε 500 εκατομμύρια για να εκτρέψουν τον Αχελώο και να τον πάνε στην Αθήνα, επίσης πάλι είναι φιλοπεριβαλλοντικό.

Νομίζω ότι αυτό είναι μια υποκρισία και κατά τη γνώμη μου θα πρέπει να το δούμε επίσης με το ποιον εξυπηρετεί αυτό το πράγμα.

Τώρα ένα πιο κεντρικό σχόλιο και για το ζήτημα εκπαίδευσης και περιβαλλοντικής πολιτικής, χωρίς να θέλω να είμαι αφοριστικός και πραγματικά υπάρχουν πολλά ζητήματα που αντιμετωπίστηκαν με την εκπαίδευση του πληθυσμού, το την ενσυναίσθηση κλπ.. όπως για παράδειγμα εγώ θυμάμαι τη δεκαετία του '80 ήταν πολύ σύνηθες να ανοίγεις το παράθυρο στο αμάξι να πετάς ένα σκουπίδι έξω, κάτι το οποίο δεν υπάρχει σήμερα.

Ή στις αρχές της δεκαετίας του '90 με ενημέρωση του κοινού με εκπαίδευση το πρόβλημα που της ξηρασίας που υπήρχε και αποτυπώθηκε και στην Αθήνα, οι παλιότεροι θα θυμούνται που έλεγαν «πόσο έχει ο Μαραθώνας και πόσο έχει ο Μαραθώνας, πόσο νερό έχει ο Μαραθώνας», όντως για τρία τέσσερα πέντε χρόνια, σε αντίθεση με τη γενική τάση, η κατανάλωση του νερού μειώθηκε χωρίς να γίνουν μεγάλου τύπου επενδύσεις, αλλά με την ατομική δράση του του καθενός με βάση την εκπαίδευση και την ευαισθησία που έδειξε σε αυτά τα σε αυτές τις περιβαλλοντικές προκλήσεις.

Αλλά η μεγάλη εικόνα συναδέλφοι, συναδέλφισσες είναι άλλη. Καλώς ή κακώς το δοσμένο οικονομικό πλαίσιο είναι αντικειμενικό και διέπεται από κάποιους ασάλινους νόμους. Όσο ενσυναίσθηση περιβαλλοντική και αν έχει κάποιος μαθητής από τις διάφορες πολύ ενδιαφέρουσες διεργασίες έτσι που έμαθα και εγώ σήμερα και στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια και στην τριτοβάθμια, όταν κληθεί να στελεχώσει ως policy maker στις Βρυξέλλες, στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή στην στο ελληνικό κράτος ή ως μεγαλοδιευθύνων σύμβουλος σε μια πολυεθνική εταιρεία που διαχειρίζεται το νερό ή που είναι σε μια κατασκευαστική εταιρεία και πρέπει να κάνει ένα έργο, δεν μπορεί να

τον οδηγήσει στο να σπάσει αυτό το πλαίσιο των οικονομικών νόμων ατομικά και μόνος του εκεί πέρα.

Καλώς ή κακώς ο αγώνας έτσι με άξονα ένα κοινωνικό όραμα και με στόχο τον πραγματικό αντίπαλο που είναι το κυνήγι του κέρδους, η εμπορευματική οικονομία, οι μεγάλοι οι μεγάλοι πολυεθνικοί όμιλοι, οι επιχειρηματικοί, οι διακρατικές τους Ενώσεις όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση και το NATO, μόνο έτσι μπορεί να διαμορφωθεί πραγματικά μία φιλοπεριβαλλοντική πολιτική η οποία διαρρηγνύει τελείως το υπάρχον πλαίσιο.

Δεν μπορούμε να έχουμε φιλοπεριβαλλοντική διαχείριση στη σημερινή κοινωνία. Αυτό νομίζω είναι το βασικό μου μήνυμα από μεριάς μου και νομίζω ότι κάλυψα τα περισσότερα, για να μη μακρηγορώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Σ. ΜΑΡΙΝΗΣ): Ευχαριστούμε πολύ. Ναι, νομίζω ότι καλύφθηκαν όλα τα ερωτήματα και προχωράμε δίνοντας το λόγο στην κα Δημοπούλου, στη συναδέλφισσα, και για τις ερωτήσεις και για πιο συνολική τοποθέτηση ως δευτερολογία, γιατί προχωράμε στο κλείσιμο.

Μ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ: Θα πρέπει να πω με τη σειρά μου πως εγώ πιστεύω στα δεδομένα του IPCC και πιστεύω ότι ο πλανήτης υπερθερμαίνεται και ότι υπάρχει περιβαλλοντική κρίση και με ενδιαφέρει πάρα πολύ να στο βαθμό που μπορώ να εκπαιδεύσω τους μαθητές να το αναγνωρίζουν αυτό και καταλαβαίνω φυσικά ότι τα ορυκτά καύσιμα συμμετέχουν πάρα πολύ σε όλη αυτή τη διαδικασία και ο τωρινός πόλεμος μας δείχνει πόσο τεράστιο θέμα είναι τα ορυκτά καύσιμα και πόσο διαμορφώνουν όλη αυτή την καινούργια γεωστρατηγική πολιτική αυτά.

Σίγουρα στην τάξη δουλεύουμε με το τρίπτυχο των γνώσεων, των στάσεων και της ικανότητας της δράσης και καταλαβαίνουμε ότι ο καθένας έχει ατομική ευθύνη αλλά σίγουρα πρέπει να έχει και συλλογική δράση και η συλλογική δράση είναι αυτή, που όπως είπε και ο Φώτης, θα πρέπει να μας βρίσκει ενήμερους, ενωμένους και αποφασισμένους. Γιατί όλα όσα έχουν διεκδικηθεί, έχουν διεκδικηθεί με αγώνες.

Και νομίζω ότι σε αυτή τη φάση είμαστε, δηλαδή δεν ξέρω πόσο αυτή η απειλή απέναντι στην σε αυτό το δημόσιο το κεκτημένο της δημόσιας εκπαίδευσης που είναι ο θεσμός της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, του υπευθύνου των σχολικών προγραμμάτων και των Κέντρων Περιβαλλοντικής

Εκπαίδευσης, χρειάζεται αγώνας για να μην υποχωρήσει εντελώς και να μη σβηστεί. Δεν μπορεί να γίνει κάτι διαφορετικό.

Πρόκειται για ένα δημόσιο αγαθό που προσφέρεται σε όλα τα παιδιά της Ελλάδος εντελώς δωρεάν και μία υποδομή βάθους. Μιλάμε για 25 χρόνια υποδομές, τεχνογνωσία. Αυτά δεν μπορεί να χαθούν. Πρέπει να συνεχίζουν να προσφέρονται δωρεάν σε όλα τα παιδιά της χώρας. Αυτή είναι η δική μου δευτερολογία.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Σ. ΜΑΡΙΝΗΣ): Ευχαριστούμε πάρα πολύ και για το περιεχόμενο του μηνύματος, το οποίο νομίζω ότι εκφράζει το σύνολο της σημερινής συζήτησης και την και την Ομοσπονδία και δίνω το λόγο στην Σίσυ Πλακονούρη.

Σ. ΠΛΑΚΟΝΟΥΡΗ: Θα συμφωνήσω απόλυτα με τη Μαρία ότι η πρόκληση πια για το δημόσιο σχολείο είναι αυτές οι δομές οι οποίες ήταν και επιτυχημένες και είχαν προσφέρει πάρα πολλά και προσφέρουν όπως έχουν απομείνει αποδεκατισμένες πάρα πολλές φορές, να συνεχίσουν να υπάρχουν και αυτό είναι συλλογικός αγώνας για την εκπαίδευση.

Από την άλλη θέλω να πω ότι επειδή το σχολείο έχει φορτωθεί πάρα πολύ με πράγματα έχει στερήσει, αυτό που είπα στο τέλος: χώρο και χρόνο και ελευθερία από τους εκπαιδευτικούς. Αυτό πρέπει να το ξαναβρούν. Γιατί, ξέρετε κάτι; Οι εκπαιδευτικοί σε περιβάλλοντα ελεύθερα κάνουν θαύματα. Σε περιβάλλοντα τα οποία είναι αυστηρά κατευθυνόμενα σε χρόνο και χώρο ασφυκτιούν. Πρέπει να ξαναφήσουμε να ανασάνουν τα σχολεία και οι τάξεις.

Τώρα σχετικά με την κλιματική αλλαγή είπε και ο κύριος καθηγητής διάφορα πράγματα. Ξέρετε, σε τέτοια θέματα, πολλές φορές, πού είναι η αλήθεια χάνεται και μάλιστα ζούμε στην εποχή που η πληροφορία είναι αντικρουόμενη πολλές φορές. Το ότι υπάρχει κλιματική κρίση το βιώνουμε σαν άνθρωποι. Το αν είναι ασφαλή τα επιστημονικά συμπεράσματα προφανώς θα το δείξει και το μέλλον ακόμα περισσότερο, οπότε είναι δύσκολη λίγο η θέση.

Εμείς όμως αυτό που πρέπει να πούμε στα παιδιά είναι ότι με κάθε τρόπο απέναντι στο περιβάλλον και στα προβλήματα που υπάρχουν, πρέπει να είναι ευαίσθητα και να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες θα ξαναπώ εγώ από τα κάτω.

Φτάνει πια η καθοδήγηση που γίνεται με συγκεκριμένες δράσεις με συγκεκριμένο τρόπο και βέβαια οι ιδιώτες μια χαρά κάνουν τη δουλειά τους απ' έξω από το σχολείο, αλλά το σχολείο είναι δημόσιο και δεν πρέπει να εκχωρεί το κομμάτι της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για την αειφορία, σε κανέναν. Αυτό πρέπει να το προφυλάξουμε όλοι, αυτό θέλω να πω. Σας ευχαριστώ πολύ και ήταν πολύ γόνιμη κουβέντα.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Σ. ΜΑΡΙΝΗΣ): Ευχαριστούμε κι εμείς. Ο συνάδελφος Ποντικάκης.

Φ. ΠΟΝΤΙΚΑΚΗΣ: Να συμφωνήσω σχεδόν με όλα όσα ειπώθηκαν προηγουμένως και από τη Σίσσυ και από την Μαρία. Να πω γιατί το ξέχασα προφανώς στο ξεκίνημα της τοποθέτησής μου ότι εννοείται ότι η μεγαλύτερη περιβαλλοντική καταστροφή, είναι ο πόλεμος. Από κει πρέπει να ξεκινάμε. Είναι καταστροφή της ζωής, δεν είναι απλά καταστροφή της της φύσης μόνο. Καταστροφή της ανθρώπινης ζωής είναι ο πόλεμος ενάντια στη ζωή. Άρα το θεωρούμε το απόλυτο περιβαλλοντικό θέμα.

Και δεν πρέπει βέβαια να ξεχνάμε ότι ο πόλεμος, ειδικά αυτός ο τελευταίος που μας ταλανίζει στη Μέση Ανατολή είναι ένας πόλεμος του πετρελαίου, ένας πόλεμος για τα ορυκτά καύσιμα. Είναι ένας πόλεμος που παράγει ρύπανση, εκτός από την αφαίρεση ανθρώπινης ζωής και τρομακτική περιβαλλοντική καταστροφή όταν βομβαρδίζονται ενεργειακές εγκαταστάσεις ή όταν βομβαρδίζονται εργοστάσια αφαλάτωσης για παράδειγμα ή όταν βομβαρδίζονται σχολεία και νοσοκομεία. Όλα αυτά είναι τρομακτικά εγκληματικά.

Ένας πόλεμος του του πετρελαίου, που πρέπει να μα να μας θυμίζει ότι δεν είναι καλό να συμφωνούμε με τις εταιρείες πετρελαίου, με τις πολυεθνικές του πετρελαίου και με τον κ. Τραμπ που θέλει πετρέλαιο κι άλλο πετρέλαιο «drill baby, drill» όπως όπως λέει ο κύριος αυτός, ο οποίος απολύει τους επιστήμονες οι οποίοι ασχολούνται με την κλιματική κρίση και απορρίπτει τα συμπεράσματά τους. Είναι ένα από τα πολλά που κάνει!

Αλλά θα συμφωνήσω όμως ότι εν τέλει η κλιματική κρίση όπως και αν την πούμε είναι ένα κομμάτι, μία υποδιαίρεση της περιβαλλοντικής κρίσης, της κακής σχέσης που έχει ο άνθρωπος με τη φύση. Και όταν λέω «ο άνθρωπος» κυρίως οι κυρίαρχες ελίτ και οι μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες και

οι πλουσιότεροι άνθρωποι, διότι αυτοί είναι που κάνουνε τη μεγαλύτερη περιβαλλοντική καταστροφή με τον τρόπο που λειτουργούν.

Επειδή ειπώθηκε στο ξεκίνημα από κάμποσους για το ζήτημα της ατομικής ευθύνης, εμείς ποτέ στην περιβαλλοντική εκπαίδευση δε μιλάμε μόνο για ατομική ευθύνη και είναι τραγικό λάθος. Από την αρχή της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης από την πρώτη Σύνοδο της που έγινε για την περιβαλλοντική εκπαίδευση που έγινε στην Τυφλίδα της Γεωργίας της πρώην Σοβιετικής Ένωσης μιλούσαν όχι μόνο για το για ατομική δράση, αλλά και για συλλογική και πολιτική δράση. Άρα λοιπόν πρέπει να μιλάμε για το σύνολο, για όλους τους τύπους των δράσεων.

Και βεβαίως πρέπει να εδώ πρέπει να δούμε, επειδή ειπώθηκε προηγουμένως ότι εντός της δεκαετούς περιβαλλοντικής εκπαίδευσης τι αποτελέσματα τελικά είχαν. Εδώ υπάρχουν τα όρια του σχολείου. Είναι το κλασικό ερώτημα που υπάρχει, στην Ελλάδα τουλάχιστον, από την εποχή της διάσπασης του εκπαιδευτικού Ομίλου, ότι το σχολείο μπορεί να αλλάξει κάποια πράγματα, αλλά έχει κάποια όρια.

Η πραγματική κοινωνική αλλαγή θα έρθει μαζί με τη δράση και εκτός σχολείου. Το σχολείο μόνο του δεν μπορεί να αλλάξει. Πρέπει να υπάρξει και πολιτική και κοινωνική αλλαγή και πολιτική και κοινωνική δράση έξω από το σχολείο.

Άρα λοιπόν μην περιμένουμε το σχολείο να κάνει θαύματα από μόνο του. Μπορεί να κάνει πολύ σημαντικά πράγματα αν αφεθούν ελεύθεροι εκπαιδευτικοί όπως είπε η Σίσσυ προηγουμένως για να δράσουν, αλλά είναι πολύ σημαντικό λοιπόν να τους δώσουμε αυτή την ελευθερία χωρίς αξιολογήσεις και όλα αυτά. Να τους δώσουμε την παιδαγωγική αυτονομία που είναι απαραίτητη και η οποία είναι πολύ σημαντική.

Και πρέπει να κλείσω με αυτό, ότι στην περιβαλλοντική εκπαίδευση η κλασική μέθοδος που προτείνουμε και ο τρόπος δράσης είναι η μέθοδος project, η μέθοδος του σχεδίου εργασίας. Που σημαίνει ενεργό συμμετοχή των μαθητών και των εκπαιδευτικών, δουλειά σε ομάδες, κριτική σκέψη έρευνα συγκεντρώνουμε στοιχεία από πολλές και διαφορετικές πηγές και εν τέλει δράση για την αλλαγή της κοινωνίας, όχι μόνοι μας. Εννοείται ότι θα κάνουμε κι εμείς ό,τι μπορούμε ως άτομα, αλλά μαζί με άλλους ανθρώπους και αυτό είναι πολύ σημαντικό. Ευχαριστώ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟΕ (Σ. ΜΑΡΙΝΗΣ): Συναδέλφισσες και συνάδελφοι να ευχαριστήσουμε πάρα πολύ τους σημερινούς ομιλητές μας. Νομίζω ότι είχαμε μία αρκετά ενδιαφέρουσα συζήτηση και με πλευρές που νομίζω ότι μένουν ανοιχτές και για παραπέρα συζήτηση και προβληματισμό.

Νομίζω ότι σωστά επιλέξαμε σαν Ομοσπονδία, σα Διοικητικό Συμβούλιο στο πλαίσιο των δράσεων για τα ενιαία κείμενα να ανοίξουμε αυτό το πολύ μεγάλο θέμα και με τις διαφορετικές προσεγγίσεις που μπορεί να υπάρχουν σε επιμέρους πτυχές του και κρατώντας αυτό που είπα πριν, χαρτογραφώντας αυτό το χώρο και πραγματικά συμμεριζόμενοι την αγωνία των συναδέλφων που κατατέθηκε σήμερα, νομίζω ότι μπορούμε και πρέπει να επανέλθουμε και να το ανοίξουμε κι άλλο και να το κρατήσουμε ψηλά.

Νομίζω ότι και από τις τοποθετήσεις των συναδέλφων που έφεραν τη ζωντανή εμπειρία, φαίνεται το μεράκι ανθρώπων που δούλεψαν για πάρα πολλά χρόνια μέσα σε τέτοιου είδους δομές και βλέπουμε σήμερα να απαξιώνονται από τις Κυβερνήσεις από τις κυβερνητικές πολιτικές και νομίζω ότι συμμεριζόμαστε όλοι την ανάγκη αυτές οι δομές να στηριχθούν ως κομμάτι -ίσως το «δομές» μπορεί να μην είναι τόσο εύστοχο- της δημόσιας εκπαίδευσης να στηριχθούν να παραμείνουν δημόσιες, δωρεάν, χωρίς παρεμβάσεις ιδιωτών, που φυσικά ο καθένας εκεί κομίζει και δικές του επιδιώξεις.

Αυτό νομίζω είναι εκ των ων ουκ άνευ και από εκεί και πέρα φυσικά επειδή τα ζητήματα του περιβάλλοντος αντικειμενικά και αυτό φάνηκε και από τη σημερινή συζήτηση, άπτονται με ζητήματα που αφορούν τις σχέσεις παιδείας οικονομίας, τις σχέσεις παραγωγής τις στοχεύσεις αντικειμενικά χωρούν πολύ μεγάλη συζήτηση προβληματισμό.

Θέλω να πω δηλαδή ότι υπάρχουν πολλές πτυχές που μπορούμε να κουβεντιάσουμε, γιατί είναι αλήθεια ότι και η λεγόμενη πράσινη μετάβαση που ήταν η βασική στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης η ίδια η εμπειρία απέδειξε ότι δεν ήταν και τόσο πράσινη, όσο ήθελαν να την παρουσιάζουν.

Δηλαδή φανταστείτε μόνο τι έχει γίνει με τις ανεμογεννήτριες και όλο αυτό το κομμάτι που έχει καταστρέψει συνολικά το ολόκληρο τον πλούτο της χώρας δάση και τα λοιπά, που οδήγησε που παρουσιάστηκε ως πράσινη μορφή με μετάβασης απέναντι στο στα ορυκτά καύσιμα, ή την εμπειρία που

είχαμε εμείς εδώ τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου από την περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας που κάναμε πριν λίγες μέρες μία πολύ ενδιαφέρουσα ημερίδα για το δημογραφικό, όπου εκεί βιώνουν έντονα τις επιπτώσεις της απολιγνιτοποίησης που έγινε βίαια απέναντι σε μία ολόκληρη περιοχή.

Άρα νομίζω το κρίσιμο είναι -δεν είναι ούτε εγώ είμαι ο ειδικός, ούτε αυτό θέλουμε να προσεγγίσουμε σήμερα- πώς πάρα πολλές πτυχές αυτής της πολιτικής και οικονομίας αντιμετωπίζουν και το ίδιο το περιβάλλον και τη ζωή μας και την εκπαίδευση πάνω απ' όλα, ως κόστος και έχουν ως κριτήριο το κέρδος για όλα τα ζητήματα.

Οπότε νομίζω ότι μπορούμε να τροφοδοτήσουμε μία ακόμα μεγαλύτερη συζήτηση και για το ίδιο το περιεχόμενο που έχει η περιβαλλοντική εκπαίδευση. Νομίζω ότι η σημερινή πρωτοβουλία δίνει όμως το μήνυμα ότι είμαστε εδώ διεκδικητικά, αγωνιστικά στηρίζοντας όλους αυτούς τους συναδέλφους που έδωσαν μάχη αυτά τα χρόνια και δίνοντας μάχη για να κρατηθούν όλες αυτές οι δομές ως αναπόσπαστο κομμάτι του δημόσιου σχολείου, δωρεάν, δημόσιες, στελεχωμένες και με ένα σύγχρονο επιστημονικά τεκμηριωμένο και δομημένο περιεχόμενο.

Κλείνοντας τη σημερινή μας εκδήλωση να ευχαριστήσουμε για άλλη μία φορά και για την παρουσία σας και για τη συμβολή σας όλους τους ομιλητές μας και τους συναδέλφους που παρακολούθησαν την εκδήλωση.

Και επειδή ήδη ξεκινήσαμε τις διακοπές του Πάσχα να ευχηθούμε σε όλους και όλες τους συναδέλφους και τις συναδέλφισσες καλή δύναμη, καλή ξεκούραση τη χρειαζόμαστε, υπάρχει μεγάλος φόρτος μεγάλη πίεση μεγάλη επιβάρυνση από αυτές τις πολιτικές μέσα στα σχολεία.

Να ευχηθούμε υγεία σε όλες και όλους, δύναμη, αισιοδοξία και δυναμώνοντας τον αγώνα για ένα σχολείο δημόσιο και δωρεάν για να υπερασπιστούμε το δημόσιο δωρεάν σχολείο για όλα τα παιδιά, την παιδαγωγική μας αξιοπρέπεια μέσα σε αυτό και για να δυναμώσουμε -με αυτό το μήνυμα θέλω να κλείσω- τον αγώνα -γιατί η ειρήνη θέλει να παλέψεις γι' αυτήν- ενάντια στον πόλεμο την εμπλοκή της χώρας μας να σταματήσουν οι αιματοχυσίες και να θυσιάζονται άνθρωποι λαοί στο όνομα πάλι του ίδιου πράγματος που συζητάμε και είναι πίσω απ' όλα. Στο όνομα των κερδών στο όνομα των μεγάλων συμφερόντων κάποιων λίγων.

Να ευχηθούμε να δυναμώσει ο αγώνας για μία τέτοια κοινωνία για να μην βιώνει κανένα παιδί οπουδήποτε σε όποιο σημείο της γης και του πλανήτη τον πόλεμο, την προσφυγιά, την εκμετάλλευση και τη βαρβαρότητα.

Να είστε καλά, σας ευχαριστούμε πολύ, καλή δύναμη σε όλες και όλους, καλή υγεία καλό Πάσχα και καλή Ανάσταση. Καλό σας βράδυ.

ΛΗΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ